

Шодерло де Лакло Небезпечні зв'язки Антуан Франсуа Прево Манон Леско

Шодерло де Лакло Небезпечні зв'язки

Я спостерігав звичаї свого часу та опублікував ці листи.

*Жан-Жак Руссо.
Передмова до «Нової
Елоїзи»*

Попереднє повідомлення видавця

Вважаємо своїм обов'язком попередити Читачів, що, незважаючи на заголовок цієї Книги і на те, що говорить про неї у своїй передмові Редактор, ми не можемо ручатися за достовірність цього зібрання листів і навіть маємо дуже вагомні підстави вважати, що це всього лише Роман.

Гадаємо також, що Автор, хоча він, здавалось би, прагне правдоподібності, сам порушує її і до того ж дуже незграбним чином через час, до якого він приурочив викладені ним події. І насправді багатьом із введених у нього дійових осіб властиві

звичаї настільки погані, що просто неможливо припустити, аби вони були нашими сучасниками, жили в епоху торжества філософії, коли освіта, що поширюється всюди, зробила, як відомо, всіх чоловіків такими благородними, а всіх жінок такими скромними та доброзвичайними.

Думка наша, отже, така, що коли події, описані в цьому Творі, і є якоюсь мірою істинними, вони могли статися лише в якихось інших місцях або в інші часи, і ми суворо засуджуємо Автора, який, мабуть, піддався спокусі якомога більше зацікавити Читача, наблизившись до свого часу та до своєї країни, й тому наважився зобразити в наших подобах і серед нашого побуту звичаї, такі нам чужі.

В усякому разі, ми хотіли б, наскільки можливо, захистити занадто довірливого Читача від яких-небудь непорозумінь із цього приводу й тому підкріплюємо свою точку зору міркуванням, яке висловлюємо тим сміливіше, що воно видається нам абсолютно незаперечним і неспростовним: поза сумнівом, одні й ті ж причини мають приводити до одних і тих же наслідків, а тим часом у наші дні ми щось не бачимо дівиць, які, маючи прибуток шістдесят тисяч ліврів, ішли б у монастир, а також президентш, які, будучи юними та привабливими, помирили б од любові.

Передмова редактора

Цей Твір або, вірніше, це Зібрання листів Читачі, можливо, визнають занадто великим, а тим часом у ньому міститься лише незначна частина того листування, з якого воно нами вилучене. Особи, яким вона дісталася, побажали опублікувати її і доручили мені підготувати листи до видання, я ж як винагороду за свою працю попросив лише дозволу вилучити все те, що вважалося мені зайвим, і постарався зберегти тільки листи, що здалися мені абсолютно необхідними або для розуміння подій, або для розвитку характерів. Якщо до цієї нескладної роботи додати розміщення обраних мною листів у певному порядку — а порядок цей був майже завжди хронологічний — і ще складання небагатьох коротких приміток, що переважно стосуються джерел тих чи інших цитат або обґрунтування допущених мною скорочень, то до цього і зведеться вся моя участь у цьому Творі. Ніяких інших обов'язків я на себе не брав.¹

¹ Маю також попередити, що я вилучив або змінив імена всіх осіб, про яких ідеться в цих листах, і що коли серед імен, мною вигаданих, знайдуться ті, які належать кому-небудь, то це слід вважати моєю мимовільною помилкою й не робити з цього ніяких висновків.

Пропонував я зробити низку більш істотних змін, потурбуватися про чистоту мови та стилю, далеко не завжди бездоганних. Домагався також права скоротити деякі занадто довгі листи — серед них є й такі, де говориться без усякого зв'язку і майже без переходу про речі, що ніяк одна з одною не в'яжуться. Цієї роботи, згоди на яку я не дістав, було б, ясна річ, недостатньо, щоб надати Твору справжньої цінності, вона, в усякому разі, позбавила б Книгу деяких недоліків.

Мені заперечили, що бажано було оприлюднити самі листи, а не якийсь Твір, за ними складений, і що, якби вісім або десять осіб, які брали участь у цьому листуванні, висловлювались однаково чистою мовою, це суперечило б і правдоподібності, й істині. Я, зі свого боку, зауважив, що до цього дуже далеко і що, навпаки, жоден автор цих листів не уникає грубих помилок, які напрошуються на критику, але на це мені відповідали, що всякий розсудливий Читач і не може не чекати помилок у зібранні листів приватних осіб, якщо навіть серед опублікованих донині листів різних дуже шанованих авторів, у тому числі й деяких академіків, немає жодного цілком бездоганного щодо мови. Аргументи ці мене не переконали, — я вважав, як і зараз іще вважаю, що наводити їх набагато легше, ніж із ними погоджуватись. Але тут я не був господарем і тому

підкорявся, залишивши за собою право протестувати й заявити, що дотримуюся протилежної думки. Зараз я це і роблю.

Що ж до можливих достоїнств цього Твору, то, мабуть, із цього питання мені висловлюватися не слід, бо моя думка не мусить і не може мати впливу на будь-кого. Втім, ті, хто, приступаючи до читання, полюбляють знати хоч би приблизно, на що їм розраховувати, ті, повторюю, нехай читають мою передмову далі. Усім іншим краще відразу ж перейти до самого Твору: їм цілком вистачає й того, що я вже сказав.

Мушу передусім додати, що, коли — охоче в цьому признаюсь — у мене було бажання опублікувати ці листи, я все ж дуже далекий від будь-яких сподівань на успіх. І хай не сприймуть цього щирого мого зізнання за награну скромність Автора. Бо заявляю так само щиро, що, якби це зібрання листів не було, на мій погляд, достойним з'явитися перед читацькою Публікою, я б не взявся ним займатися. Спробуємо роз'яснити цю уявну суперечність.

Цінність того чи іншого Твору полягає в його корисності або ж у задоволенні, що приноситься ним, або ж і в тому і в іншому разом, якщо вже такі його властивості. Але успіх зовсім не завжди служить показником достоїнства, він часто залежить більше від вибору сюжету, ніж од його

викладу, більш од сукупності предметів, про які йдеться у Творі, ніж од того, як саме їх подано. Тим часом до цього зібрання, як це видно із заголовка, входять листи цілого кола осіб, і в нім панує таке розмаїття інтересів, яке послабляє інтерес Читача. До того ж майже всі виявлювані в нім почуття брехливі або удавані й тому здатні викликати в Читача лише цікавість, а вона завжди слабкіша, ніж інтерес, викликаний справжнім почуттям, а головне, в набагато меншій мірі спонукає до поблажливої оцінки та дуже чуйно вловлює всякі дрібні помилки, що прикро заважають читанню.

Недоліки ці частково, можливо, врівноважувались одним достоїнством, властивим самій суті цього Твору, а саме різноманітністю стилів — якістю, що її Письменникові рідко трапляється досягти, але вона тут виникає мовби сама собою і в усякому разі рятує від нудьги одноманітності. Дехто, мабуть, оцінить і досить велику кількість спостережень, розсіяних у цих листах, спостережень або зовсім нових, або маловідомих. Ось, вважаю, й усе задоволення, яке від них можна дістати, навіть судячи про них із найбільшою поблажливістю.

Користь цього Твору, можливо, заперечуватиметься ще більше, проте, мені здається, встановити її значно легше. В усякому разі, на мій погляд, викрити способи, якими

безчесні люди псують порядних, означає зробити велику послугу добрим звичаям. У Творі цьому можна буде знайти також доказ і приклад двох вельми важливих істин, які перебувають, можна сказати, в повному забутті, якщо виходити з того, як рідко здійснюються вони в нашому житті. Перша істина полягає в тому, що кожна жінка, яка погоджується завести знайомство з аморальним чоловіком, стає його жертвою. Друга — в тому, що кожна мати, яка дозволяє, щоб дочка її виявляла якій-небудь іншій жінці більше довіри, ніж їй самій, чинить у кращому разі необережно. Молоді люди обох статей можуть також дізнатися з цієї Книги, що дружба, яку, мабуть, так легко дарують їм люди поганих звичаїв, завжди є лише небезпечною пасткою, фатальною і для доброчесності їх, і для щастя. Проте все хороше так часто використовується на зло, що не лише не рекомендую молоді читання цього Листування, а й вважаю дуже істотним тримати такі Твори чимдалі від неї.

Час, коли ця саме Книга може вже не бути небезпечною, а, навпаки, принесе користь, дуже добре визначила одна достойна мати, виявивши не просто розсудливість, але справжній розум. «Я вважала б, — сказала вона мені, ознайомившись із цим рукописом, — що зроблю справжню послугу своїй дочці, якщо дам їй його прочитати в день її

заміжжя». Якщо всі матері сімей стануть так думати, я завжди радітиму, що опублікував його.

Але, навіть виходячи з такого утішного припущення, мені все ж таки здається, що це Зібрання листів сподобається мало чим. Чоловікам і жінкам розбещеним вигідно буде зганьбити Твір, який може їм зашкодити. А позаяк у них цілком достатньо спритності, вони, можливо, притягнуть на свій бік ригористів, обурених картиною поганих звичаїв, яку тут зображено.

У так званих вільнодумців не викличе ніякого співчуття набожна жінка, яку саме через її благочестя вони вважатимуть жалюгідною молодичкою, люди ж набожні обуряться на те, що доброчесність не встояла, і релігійне почуття не виявилось досить сильним.

З іншого боку, людям із тонким смаком здасться осоружним занадто простий і неправильний стиль багатьох листів, а середній читач, переконаний, що все надруковане є плід письменницької праці, углядить в інших листах вимучену манеру Автора, котрий виглядає з-за спини героїв, які, здавалося б, говорять від свого імені.

Нарешті, може бути висловлено й досить одностайну думку, що все добре на своєму місці, й що коли надмірно вишуканий стиль письменників дійсно позбавляє природної витонченості листи

приватних людей, то недбалості, які частенько допускаються в останніх, стають справжніми помилками і роблять їх нелегкими для читання, коли вони з'являються у пресі.

Від щирого серця визнаю, що, можливо, всі ці докори цілком обґрунтовані. Гадаю також, що зміг би на них заперечити, не виходячи навіть за припустимі для Передмови рамки. Але для того, щоб відповісти рішучіше на все, треба, щоб сам Твір не здатний був відповісти рішуче ні на що, а якби я так вважав, то знищив би і Передмову, і Книгу.

Лист 1

*Від Сесілі Воланж до Софі Карне
в монастир ***ських урсулінок²*

Ти бачиш, мила моя подружко, що слово своє я тримаю і що чепчики та помпони не забирають усього мого часу: для тебе його в мене завжди вистачить.

² *Урсулінки* — католицький жіночий чернечий орден святої Урсули; основна діяльність урсулінок була пов'язана з освітою та вихованням дівчат.

А тим часом за один цей день я бачила більше всяких уборів, аніж за чотири роки, проведені нами разом. І гадаю, що за перших же моїх відвідин горда Танвіль,³ яку я неодмінно попрошу вийти до мене, відчує більше досади, ніж сподівалася заподіяти нам щоразу, коли відвідувала нас in fiocchi.⁴ Мама про все зі мною радилася: вона значно рідше, ніж раніше, поводить ся зі мною як із пансіонеркою.⁵ У мене є своя покоївка; у моєму розпорядженні окрема кімната й кабінет, я пишу тобі за чарівним секретером, і мені вручили ключ од нього, так що я можу замикати туди все, що захочу. Мама сказала мені, що я бачитимуся з нею щодня в той час, коли вона встає з ліжка, що до обіду мені досить бути ретельно причесаною, позаяк ми завжди будемо самі, і що тоді вона повідомлятиме мене, які години після обіду я маю проводити з нею. Увесь інший час у цілковитому моєму розпорядженні. У мене є моя арфа,

³ Вихованка того ж монастиря.

⁴ У парадному туалеті (*итал.*).

⁵ Дівчата з дворянських родин отримували виховання й освіту в жіночих монастирях, де вони жили упродовж років на повному пансіоні коштом їхніх батьків.

малювання і книги, як у монастирі, з тією тільки різницею, що тут немає матері Перпетуї, щоб мене лаяти, і що варто мені захотіти — я можу цілковито байдикувати. Але позаяк зі мною немає моєї Софі, аби базікати і сміятися, то я вже вважаю за краще бути чим-небудь зайнятою.

Зараз іще немає п'ятої години. До мами мені треба о сьомій — часу вистачає, було б тільки що розповідати! Але зі мною ще ні про що не заговорювали, і, якби не було всіх приготувань, що робляться на моїх очах, і безлічі модисток, які з'являються до нас заради мене, я думала б, що зовсім і не збираються видавати мене заміж, і що це просто чергова вигадка нашої доброї Жозефіни.^б Проте мама часто говорила мені, що благородна дівиця мусить залишатися в монастирі до заміжжя, і якщо вже вона взяла мене звідти, Жозефіна нібито має рацію.

Біля під'їзду щойно зупинилася карета, і мама звеліла передати мені, щоб я негайно ж ішла до неї. А що коли це він? Я не одягнена, руки в мене тремтять, серце калатає. Я запитала покоївку, чи знає вона, хто у мами. «Та це ж пан К***», — відповіла вона й засміялась. Ах, здається, це він! Я скоро повернусь і повідомлю тебе, що сталося. Ось,

^б Брамниця монастиря.

в усякому разі, його ім'я. Не можна змушувати себе чекати. Прощай на одну хвилинку.

Як ти сміятимешся над бідолохою Сесіллю! О, як мені було соромно! Але й ти попалася б так само, як я. Коли я увійшла до мами, поряд із нею стояв якийсь пан у чорному. Я вклонилася йому, як уміла краще, і застигла на місці. Можеш собі уявити, як я його роздивлялася! «Добродійко, — сказав він мамі, відповівши на мій уклін, — яка чарівна у вас панночка, і я більше ніж будь-коли ціную вашу доброту». При цих словах, таких недвозначних, я затремтіла так, що ледве втрималася на ногах, і тут же опустила в перше-ліпше крісло, вся червона та страшенно збентежена. Не встигла я сісти — дивлюся, чоловік цей біля моїх ніг. Тут уже твоя нещасна Сесіль зовсім утратила голову. Я, як мама каже, просто очманіла: схопилася з місця, та як закричу... ну зовсім, як тоді, в ту страшну грозу. Мама розреготалась і каже мені: «Що з вами? Сядьте і дайте цьому панові зняти мірку з вашої ноги». І справді, мила моя, пан-бо виявився шевцем! Не можу й передати тобі, який мене охопив сором; на щастя, окрім мами, нікого не було. Гадаю, що коли я вийду заміж, то не користуватимуся послугами цього шевця. Погодься, що ми надзвичайно вправно розбираємося в людях. Прощай, уже скоро шоста, і покоївка нагадує, що час одягатися.

Прощай, дорога Софі, я люблю тебе так, немовби ще перебуваю в монастирі.

P. S. Не знаю, з ким переслати листа; почекаю вже приходу Жозефіни.

Париж, 3 серпня 17...

Лист 2

*Від маркізи де Мартей до віконта де Вальмона
в замок ****

Повертайтеся, ласкавий віконте, повертайтеся. Що ви робите і що вам узагалі робити у старій тітці, що вже заповіла вам усі свої статки? Від'їжджайте звідти негайно; ви мені потрібні. Мені прийшла в голову чудова думка, і я хочу доручити вам її здійснення. Цих небагатьох слів має бути цілком досить, і ви, безмежно вдоволені моїм вибором, мусили б уже летіти до мене, щоб навколішках вислуховувати мої накази. Але ви зловживаєте моєю прихильністю навіть тепер, коли вона вам уже не потрібна. Мені ж залишається вибирати між постійним озлобленням проти вас та безмежною поблажливістю, і, на ваше щастя, доброта моя перемагає. Тому я хочу розкрити вам свій план, але присягніться мені, що, як вірний мій лицар, не затіватимете ніяких інших пригод, поки

не доведете до кінця цієї. Вона достойна героя: ви послужите любові та помсті. Це буде зайве шалапутство,⁷ яке ви внесете до своїх мемуарів: так, до своїх мемуарів, бо я бажаю, щоб їх одного прекрасного дня було надруковано, і навіть готова сама написати їх. Але досить про це — повернімося до того, що мене зараз цікавить.

Пані де Воланж видає свою дочку заміж; поки що це таємниця, але мені вона її вчора повідомила. І як ви гадаєте, кого вона намітила собі в зяті? Графа де Жеркура. Хто б міг припустити, що я стану кузиною Жеркура? Я просто нестямлюся з люті... І ви ще не здогадуєтесь? Отакий тугодум! Невже ви пробачили йому інтендантшу? А в мене ж бо хіба не більше причин нарікати на нього, чудовисько ви отаке!⁸ Але я готова заспокоїтися — сподівання на помсту втихомирює мою душу.

⁷ Слова «шалапут, шалапутство», які в добірному товаристві, на щастя, вже виходять із ужитку, були звичайною річчю, коли писалися ці листи.

⁸ Для розуміння цього місця слід мати на увазі, що граф де Жеркур кинув маркізу де Мертей заради інтендантші де***, яка для нього пожертвувала віконтом де Вальмоном, і що саме тоді маркіза й віконт зійшлися. Оскільки історія ця мала місце значно раніше за події, про які йдеться в цих листах, усе листування, що її стосується, ми визнали за краще не вміщувати.

І мене і вас Жеркур без кінця дратував тим, що він надає своїй майбутній дружині такого значення, а також безглуздою самовпевненістю, яка змушує його думати, що він уникне неминучого. Вам відоме його безглузде упередження на користь монастирського виховання і ще сміховинніший забобон щодо якоїсь особливої скромності блондинок. Я, далєбі, готова побитись об заклад: хоча у маленької Воланж шістдесят тисяч ліврів доходу, він ніколи не зважився б на цей шлюб, якби вона була брюнеткою і не отримала виховання в монастирі. Доведемо ж йому, що він просто дурень: адже рано чи пізно він однаково виявиться дурнем, і не це мене бентежить, але було б забавно, якби з цього почалось. Як би ми потішалися наступного дня, слухаючи його хвалькуваті небилиці, а вже хвастатиме він неодмінно! До того ж цю дівчинку просвітите ви, і нам уже дуже не пощастило б, якби Жеркур, як і всякий інший, не зробився в Парижі притчею во язицех.

Втім, героїня цього нового роману заслуговує з вашого боку всіляких старань. Вона і справді гарненька; кралі всього п'ятнадцять — справжній бутон троянди. Щоправда, донезмоги незграбна і позбавлена будь-яких манер. Але вас, чоловіків, такі речі не бентежать. Зате у неї млосний погляд,

який обіцяє багато чого. Додайте до цього, що її рекомендую я, і вам залишиться тільки подякувати мені та скоритися.

Листа цього ви отримаєте завтра вранці. Я вимагаю, щоб завтра ж о сьомій вечора ви були у мене. До восьмої я нікого не прийматиму, навіть нині царюючого кавалера: для такої тонкої справи у нього не вистачить розуму. Як бачите, я аж ніяк не засліплена любов'ю. О восьмій я відпущу вас, а о десятій ви повернетесь вечеряти з чарівним створінням, бо мати й дочка у мене вечеряють. Прощайте, вже за полудень, і скоро мені буде не до вас.

Париж. 4 серпня 17...

Лист 3

Від Сесілі Воланж до Софі Карне

Я ще нічого не знаю, дорога моя! Вчора у мами було за вечерею багато гостей. Хоча я і спостерігала з цікавістю за всіма, особливо за чоловіками, мені було дуже нудно. Всі — і чоловіки, і жінки — уважно розглядали мене, а потім перешіптувались; я добре бачила, що говорили про мене, і червоніла — ніяк не могла з собою впоратись. А мені б дуже хотілося цього, я ж помітила, що, коли дивилися на інших жінок, ті не

червоніли. А можливо, це їх рум'яна приховують барву зніжковіння, — дуже вже, мабуть, важко не почервоніти, коли на тебе пильно дивиться чоловік.

Найбільше мене турбувала неможливість дізнатися, що про мене думають. Втім, здається, разів два-три я розчула слово *гарненька*, але також — і дуже ясно — слово *незграбна*. Мабуть, це правда, бо жінка, яка так сказала, родичка і приятелька мами. Здається, вона навіть одразу відчула до мене прихильність. Вона — єдина, котра цього вечора трохи зі мною поговорила. Завтра ми у неї вечеряємо.

Чула я також після вечері, як один чоловік сказав іншому — я переконана, що йшлося про мене: «Потерпимо, поки дозріє, взимку подивимося». Можливо, це якраз той, який мав зі мною одружуватись. Але, значить, це станеться тільки через чотири місяці! Хотіла б я знати правду.

Ось і Жозефіна, вона каже, що їй треба поспішати. Але мені все ж хочеться розповісти тобі, як я припустилась однієї *незграбності*. О, здається, та пані має рацію!

Після вечері заходилися грати в карти. Я підсіла до мами і — сама вже не знаю, як це сталося, — майже одразу ж і заснула. Розбудив мене вибух реготу. Не знаю, чи з мене сміялись, але гадаю, що так. Мама дозволила мені піти, чому я була страшенно рада. Уяви собі, була вже

дванадцята година. Прощай, дорога моя Софі, люби, як раніше, свою Сесіль. Запевняю тебе, що світ зовсім не такий цікавий, як нам здавалося.

Париж, 4 серпня 17...

Лист 4

Від віконта де Вальмона до маркізи де Мертей у Парижі

Накази ваші — чарівні, а ще миліше те, як ви їх віддаєте. Ви здатні вселити любов до деспотизму. Як ви самі знаєте, я вже не вперше жалкую, що перестав бути вашим рабом. І хоч яким би «чудовиськом» я, за вашими словами, був, я ніколи не згадую без задоволення час, коли ви прихильно давали мені ніжніші імена. Часом навіть я хотів би знову заслужити їх і врешті-решт спільно з вами явити світу приклад постійності. Але нас закликають важливіші справи. Доля наша — перемагати, ми мусимо їй підкорятися. Можливо, наприкінці життєвого шляху ми з вами знову зустрінемося. Бо, не бажаючи образити, скажу, прекрасна моя маркізо, ви від мене, в усякому разі, не відстаєте. І відколи ми, розлучившись для блага світу, проповідуємо окремо одне від одного істинну віру, здається мені, що як місіонер любові ви обернули в неї більше людей, аніж я. Мені відомі ваше завзяття, ваша полум'яна старанність, і якби

бог любові судив нас зі справ наших, ви стали б згодом святою покровителькою якого-небудь великого міста, тоді як друг ваш зробився б — щонайбільше — сільським праведником. Такі розмови здивують вас, адже так? Але я вже цілий тиждень не чую інших і не говорю інакше. І щоб удосконалитися в них, я вимушений піти наперекір вам.

Не гнівайтесь і вислухайте мене. Вам, хранительці всіх таємниць мого серця, довірю я найбільший із задуманих мною замислів. Що ви мені пропонуєте? Спокусити дівчину, яка нічого не бачила, нічого не знає, яку було б, так би мовити, видано мені беззахисною. Перші ж знаки уваги сп'янять її, а цікавість заманить, можливо, ще швидше за любов. Хто завгодно досяг би успіху в цій справі не гірше за мене. Це не таке діло, яке я нині замислив. Любов, що сплітає мені вінок, коливається між миртом і лавром, а найвірніше — з'єднає їх, аби увінчати моє торжество. Ви самі, прекрасний мій друже, охоплені будете благоговійною повагою і в захваті мовите: «Ось чоловік, який мені до серця!»

Ви знаєте президентшу Турвель⁹ — її набожність, любов до чоловіка, суворі правила. Ось

⁹ Президентами називали голів палат провінційних парламентів — судово-адміністративних органів

на кого я зазіхаю, ось гідний мене супротивник, ось мета, до якої я прямую.

Якщо мені вже не судилося владання,
Набуду честі хоч в принадності дерзання.

Можна навести й поганий вірш, коли він належить великому поету.¹⁰

Знайте ж, що президент нині у Бургундії, де веде великий судовий процес (сподіваюся, що мені він програє ще важливіший позов). Його безутішна половина мусила провести тут увесь термін свого сумного солом'яного вдівства. Єдиними розвагами мали слугувати їй щоденна обідня, нечисленні відвідини бідняків тутешньої округи, благочестиві бесіди з моєю старою тітонькою та зрідка сумна партія у віст. Я ж готую їй дещо цікавіше. Мій добрий ангел привів мене сюди на її й на моє щастя. А мені, безумцеві, шкода було тих двадцяти чотирьох годин, якими я мусив пожертвувати для годиться! Яким покаранням була б для мене тепер необхідність повернутися до Парижа! На щастя, грати в віст можна лише вчотирьох, а оскільки тут

дореволюційної Франції.

¹⁰ Лафонтену.

для цього є тільки місцевий священик, моя безсмертна тітонька настійно просила мене пожертвувати їй декілька днів. Ви здогадуєтеся, що я погодився. Ви і не уявляєте собі, як вона доглядає мене відтоді й особливо як радіє, що я незмінно супроводжую її до обідні та на інші церковні служби. Вона й не підозрює, якому божеству я там поклоняюсь.

Отже, ось уже чотири дні, як я одержимий сильною пристрастю. Ви знаєте, як палко я вмію бажати, з яким шаленством долаю перешкоди, але ви не знаєте, як самотність розпалює бажання! У мене тепер лише одна думка. Тільки про одне думаю я цілий день, і воно ж сниться мені вночі. Я будь-що-будь мушу мати цю жінку, щоб не опинитися в смішному становищі закоханого, бо до чого тільки не доводить незадоволене бажання! О солодке володіння, волаю до тебе заради мого щастя, а ще більше заради мого спокою! Які щасливі ми, що жінки так слабо захищаються! Інакше ми були б лише жалюгідними їх рабами. Нині я сповнений почуттям вдячності до всіх доступних жінок, що, природно, тягне мене до ваших ніг. Припадаю до них, вимолюючи собі прощення, і на цьому ж завершую мого занадто довгого листа. Прощайте, прекрасний друже мій, і не гнівайтесь!

*Із замку *** 5 серпня 17...*

Лист 5

Від маркізи де Мертей до віконта де Вальмона

Чи знаєте ви, віконте, що лист ваш украй зухвалий і що я мала б усі підстави розсердитися? Проте він ясно довів мені, що ви втратили голову, і тільки це врятувало вас від мого гніву. Як великодушний і чуйний друг, я забуваю про свою образу і думаю лише про небезпеку, яка вам загрожує. І хоч як нудно читати повчання, я готова на це — так, вони вам саме тепер потрібні.

Вам мати президеншу Турвель! Яка смішна вигадка! Впізнаю вашу нерозважливість, яка завжди спонукає вас бажати того, що здається вам недоступним. Що ж являє собою ця жінка? Так, якщо хочете, — у неї правильні риси обличчя, але без усякої виразності, вона має досить гарну статуру, але в ній немає витонченості, вона завжди сміхотворно вдягається, з вічною косинкою на грудях, що закриває її до самого підборіддя. Скажу вам як друг: і однієї такої жінки досить, щоб ви абсолютно впали в очах товариства. Пригадайте той день, коли вона збирала пожертвування в церкві Святого Роха і коли ви ще дякували мені за надане вам видовище. Я так і бачу її під руку з цим довговолосим здоровилом — як вона ледь не падає на кожному кроці, весь час зачіпаючи кого-небудь

за голову своїм чотириаршинним кошиком, і червоніє при кожному поклоні. Хто б подумав тоді, що ви запалаєте до цієї жінки бажанням? Ну ж, віконтє, почервонійте у свою чергу і прийдіть до тями. Обіцяю вам, що нікому нічого не розповім.

І до всього — подумайте, які прикрості на вас чекають! Із яким суперником доведеться вам змагатися! З її чоловіком! Хіба не відчуваєте ви себе приниженим при одному цьому слові? Яка ганьба, якщо ви зазнаєте невдачі! І як мало слави дасть вам перемога! Понад те: і насолод ніяких не чекайте. Хіба отримаєш їх із недоторкою? Я маю на увазі щирих недоторок, які скромничають навіть у саму мить насолоди і не дають вам скуштувати всієї повноти блаженства. Їм невідомі такі радощі любові, як повне самозабуття, як та несамовитість похитливості, коли насолода мовби очищається в самій своїй надмірності. Можу передбачити: в найліпшому разі ваша президентша намислить, що все для вас зробила, поводячись із вами як зі своїм чоловіком, а тим часом навіть у найніжнішому подружньому єднанні повного злиття з коханою істотою ніколи не буває. Цей же випадок набагато гірший: ваша недоторка ще і святенниця, притому в неї, немов у жінок із простолюддя, є набожність, яка прирікає на вічне дитинство. Можливо, вам і вдасться здолати цю перешкоду, але не тіште себе надією, що зможете її знищити: перемігши в ній

любов до Бога, ви не впораєтеся зі страхом перед дияволом. І коли, тримаючи коханку в обіймах, ви відчуєте трепет її серця, це буде тремтіння не любові, а страху. Можливо, ви і змогли б зробити що-небудь із цієї жінки, якби пізнали її раніше; але їй двадцять два роки, і вона заміжня вже близько двох років. Повірте мені, віконте, якщо жінка до такої міри зів'яла, її потрібно полишити на саму себе: вона назавжди залишиться цілковитою *посередністю*.

А тим часом заради такого привабливого предмета ви не хочете підкорятися мені, ховаєте себе в склепі вашої тіточки і відмовляєтеся від чарівної пригоди, в якій можете показати себе найблискучішим чином. Який же фатум судив, аби Жеркур завжди мав над вами перевагу? Повірте, я говорю з вами без щонайменшого роздратування, але тепер мені й насправді здається, що ви не заслуговуєте на свою славу, а головне — щось штовхає мене відмовити вам у довірі. Ніколи не зважуся повірити свої таємниці коханцеві пані де Турвель.

Знайте, однак, що маленька Воланж уже закутила комусь голову. Юний Дансені аж розум утратив од неї. Вони співали дуєтом, і, по правді сказати, вона співає краще, ніж зазвичай співають пансіонерки. Вони збираються розучити багато дуєтів, і, здається, вона не відмовилася б від

унісону; але цей Дансені ще хлопчик, який тільки втратить час на безплідне залицяння й залишиться ні з чим. З іншого боку — молода особа досить дика, і за всіх обставин це буде набагато менш забавним, аніж було б, якби втрутилися в цю справу ви. Тому я вкрай роздосадувана і, напевно, посварюся з кавалером, коли він до мене прийде. Нехай він виявить сумирність, бо наразі мені неважно відкинутися від нього. Я впевнена, що, коли б осяяв мене добрий намір зважитися на розрив, він поринув би у відчай, а ніщо так не тішить мене, як відчай закоханого. Він назвав би мене «зрадницею», а це слово завжди втішало мене. Після слова «жорстока» воно для жіночого слуху найприємніше, а заслужити на нього вимагає значно менших зусиль. Дійсно, я займаюся цим розривом. Ось, виявляється, чому ви стали причиною! Нехай усе це й буде на вашій совісті. Прощайте. Попросіть вашу президентшу, щоб вона помолилась і за мене.

Париж, 7 серпня 17...

Лист 6

Від віконта де Вальмона до маркізи де Мертей

Немає, значить, жодної жінки, яка, здобувши владу, не стала б нею зловживати! І навіть ви, яку я

так часто називав своїм поблажливим другом, ви теж перестали ним бути й наважуєтеся нападати на мене, гудячи предмет моєї пристрасті! Якими рисами наважуєтеся ви змальовувати пані де Турвель!.. Немає чоловіки, якому за такий зухвалий виклик не довелося б заплатити життям! Окрім вас, немає жодної жінки, яку за це ж саме я не постарався хоча б очорнити! Благаю вас, не піддавайте мене більше таким жорстоким випробуванням: я не впевнений, що витримаю їх. В ім'я нашої дружби перестаньте лихословити про цю жінку хоча б доти, поки вона не стане моєю. Хіба ви не знаєте, що лише насолода владна зняти пов'язку з очей любові?

Але що я кажу? Хіба пані де Турвель потребує того, щоб прикрашати її уявою? Ні, щоб бути чарівною, їй вистачає залишатися самою собою. Ви докоряєте їй за те, що вона погано вдягнена, — ну і що ж, усяке вбрання їй тільки шкодить, усякий покрив її тільки псує. Достоту приваблива вона в недбалому вранішньому одязі. Завдяки виснажливій спекоті, що стоїть тут, легка домашня сукня з полотна дає мені можливість бачити її округлий і гнучкий стан. Груди її прикриває лише серпанок, і мій побіжний, але проникливий погляд уловив уже чудові форми. Ви кажете, що обличчя її позбавлене виразу? А що йому виражати, поки серце її нічим не зачеплене? Так, звичайно, у неї немає облудного

кривляння наших кокеток, яке часом спокушає нас і завжди є оманливим. Вона не вмiє прикривати завченою посмiшкою порожнечу якої-небудь фрази, і хоча в неї дуже гарні зуби, вона смiється лише від того, що її дійсно бавить. Але треба бачити, яку простодушну, щиру веселість являє вона нам у жвавих iграх! Скільки чистої радості співчуття й доброти в її погляді, коли вона поспішає надати допомогу стражденному! Особливо ж треба бачити, як при щонайменшому натяку на ласкаве слово або похвалу небесне обличчя її спалахує зворушливим зняковiнням невдаваної скромності! Вона недоторка, вона набожна, і на цій підставі ви вважаєте її холодною та бездушною? Я дотримуюся зовсім iншої думки. Скільки ж потрібно мати найдивовижнішої чутливості, щоб поширювати її навіть на свого чоловіка й незмінно любити iстоту, що постійно відсутня? Чи можна вимагати кращого доказу? Таж я зумів його отримати.

На нашій спільній прогулянці я повів її таким чином, що довелося перебиратися через рiв. І хоча вона досить моторна, боязкості в ній iще більше. Ви самі знаєте, що недоторки бояться зробити смiливий крок.¹¹ Довелось їй довіритися мені. Я

¹¹ Тут відбилася кепська пристрась до каламбурів, яка під той час лише зароджувалась і так поширилася в наші дні.

тримав у своїх обіймах цю скромницю. Наші приготування та переправа моєї старої тітоньки викликали у жвавої недоторки вибухи реготу, але коли я взяв її на руки і зробив розраховано невмілий рух, руки наші з'єднались. Я притиснув її груди до своїх і в цю коротку мить відчув, що серце її забилося сильніше. Чарівний рум'янець забарвив її щоки, і це боязке зникло віття доволі ясно показало мені, *що серце її затріпотіло від почуттів*, а не від страху. Тітонька моя, одначе, помилилася подібно до вас і стала казати: «Дівчинка ж бо злякалась», але чарівна безпосередність цієї «дівчинки» не дозволила їй збрехати, і вона простодушно відповіла: «Та ні, але...». Одне це слово сказало мені все. З цієї хвилини жорстоке хвилювання змінилось у мене солодкою надією. Ця жінка буде моєю, я відніму її у чоловіка, він тільки оскверняє її; я осмілюся б відняти її в самого Бога, якого вона так любила. Яка насолода то викликати в ній докори сумління, то перемагати їх. Я й не подумую про те, аби розбити забобони, що бентежать її! Вони тільки збільшать моє щастя і мою славу. Нехай вона вірить у доброчесність, але нехай пожертвує нею заради мене. Нехай гріх жахає її, не в силах стримати, і нехай, увесь час перебуваючи під владою страху, вона забуває, долає його тільки в моїх обіймах. І нехай — я на це згоден — вона мені скаже тоді:

«Обожнюю тебе!». З усіх жінок лише вона одна гідна буде вимовити ці слова. Воістину я стану тим божеством, якому вона віддасть перевагу.

Будьмо ж відверті: в наших зв'язках, таких же холодних, наскільки і швидкоплинних, те, що ми іменуємо щастям, — усього лише задоволення. Сказати вам правду? Я гадав, що серце моє вже зів'яло, і, знаходячи в собі саму лише чуттєвість, нарікав на те, що передчасно постарів. Пані де Турвель повернула мені чарівні ілюзії молодості. Біля неї мені не треба володіння, щоб відчувати себе щасливим. Єдине, що лякає мене, — час, який займе ця пригода, бо я не зважуюся бодай у чомусь довіритися випадковості. Марно пригадую я свою удачливу відважність — я не можу зважитися на неї. Для того, щоб я був щасливий, треба, щоб кохана сама віддалася мені, а домогтися цього не так-то легко.

Я переконаний, що ви захопилися б моєю обережністю. Я ще не вимовляв слова «любов», але ми вже говорили про «довіру» і «участь». Щоб якомога менше обманювати її й особливо щоб на неї не подіяли всілякі чутки про мене, я сам, мовби звинувачуючи себе, розповів їй дещо з найбільш відомих моїх пригод. Ви б повеселилися, бачачи, з якою простодушністю вона читає мені проповіді. Вона запевняє, що хоче мене «обернути», але не підозрює навіть, чого їй коштуватиме ця спроба.

Вона далека від думки, що, «заступаючись», як вона висловлюється, «за нещасних, яких я погубив», вона заздалегідь оплакує саму себе. Це спало мені на думку вчора під час однієї з її проповідей, і я не зміг відмовити собі в задоволенні перебити її, запевняючи, що вона говорить, як справжній пророк.

Прощайте, прекрасний друже мій. Як бачите, я ще не безповоротно загинув.

P. S. До речі, а бідолаха кавалер не наклав на себе руки од відчаю? Воістину, ви у стократ безсердечніша за мене, і я б почувався приниженим, якби мав самолюбність.

*Із замку ***, 9 серпня 17...*

Лист 7

Від Сесілі Воланж до Софі Карне¹²

Якщо я нічого не говорила про моє заміжжя, то тому, що мені відомо про нього не більше, ніж

¹² Аби не зловживати терпінням читача, ми вилучаємо з цього щоденного листування силу-силенну послань: публікуються лише ті, що видавалися нам необхідними для розуміння подій, які відбувалися в цьому гуртку. З тієї ж причини вилучаються всі листи Софі Карне й багато інших листів дійових осіб цих пригод.

першого дня. Я звикаю не роздумувати про нього й досить легко пристосовуюся до свого способу життя. Багато часу присвячую співу та грі на арфі: мені здається, я значно більше люблю ці заняття відтоді, як обходжуся без учителя, вірніше, відколи у мене з'явився кращий учитель. Кавалер Дансені, той пан, про якого я тобі писала і з яким співала у пані де Мертей, такий люб'язний, що приходиться до нас щодня і цілими годинами співає зі мною. Він надзвичайно милий і сам створює чарівні арії, до яких придумує і слова. Як жаль, що він мальтійський лицар! ¹³ Я гадаю, що якби він одружився, дружина його була б дуже щаслива... Він такий чарівливо ласкавий. Здавалося б, компліментів він ніколи не говорить, а між тим, у кожному слові його є щось утішне для тебе. Він безупинно робить мені зауваження і з приводу музики, і щодо всіляких інших речей, але в його критиці стільки зацікавлення й веселості, що

13 *Мальтійський орден* — католицький духовно-лицарський орден, заснований ще у добу Хрестових походів як орден госпітальєрів, відомий також як орден іоанітів. З 1530-го по 1798 р. базувався на Мальті, через що й отримав назву «мальтійський». Його члени поділялись на три класи: до першого належали лише лицарі, до другого орденські священики та військова «братія», до третього — обслуга, вона обітниць не давала й у боях участі не брала.

неможливо не бути йому вдячною. Навіть коли він просто дивиться на тебе, це має такий вигляд, ніби він робить тобі щось приємне. До того ж він дуже обов'язковий. Учора, приміром, його запрошували на великий концерт, а він вважав за краще провести увесь вечір у мамі, — мене це дуже втішило, позаяк за його відсутності ніхто зі мною не розмовляє, і я нудьгую. Зате з ним ми співаємо і розмовляємо. У нього завжди є що мені сказати. Він і пані де Мертей — єдині приємні для мене люди. Але прощай тепер, мила моя подружко, я обіцяла, що до сьогодні розучу одну маленьку арію з дуже важким акомпанементом і не хочу порушити свого слова. Займатимуся до самого його приходу.

*Із ***, 7 серпня 17...*

Лист 8

Від президентши де Турвель до пані де Воланж

Я украй зворушена, добродійко, довірою, яку ви мені виявили, і всією душею зацікавлена в улаштуванні долі мадемуазель де Воланж. Від усього серця бажаю їй щастя, якого вона, — я в цьому впевнена — цілком достойна і яке, поза сумнівом, забезпечить їй ваша передбачливість. Я не знаю графа де Жеркура, але, оскільки ви зробили йому честь зупинити на нім свій вибір, я можу мати

про нього лише найвищу думку. Обмежуюся, добродійко, побажанням, аби шлюб цей був таким же щасливим і вдалим, як і мій, який також був справою ваших рук, за що я з кожним днем вам усе вдячніша. Нехай щастя вашої дочки буде нагородою за те, яке ви дали мені, і нехай ви, найкращий друже, виявитеся також щасливою матір'ю!

Я вкрай засмучена, що не маю можливості особисто висловити вам це щире моє побажання й познайомитися ближче, як мені б цього хотілося, з мадемуазель де Воланж. Ви поставилися до мене з добротою воістину материнською, і я маю право сподіватися з її боку на ніжну дружбу сестри. Прошу вас, добродійко, передати їй це від мого імені, поки у мене не виявиться можливість самій заслужити на її дружбу.

Я думаю пробути в селі, поки пан де Турвель буде відсутнім, і протягом цього часу постараюсь якнайкраще скористатись і насолодитися товариством поважної пані де Розмонд. Ця жінка незмінно чарівна: похилий вік не нашкодив їй ні в чому — вона зберегла всю свою пам'ять і життєрадісність. Нехай тілу її вісімдесят чотири роки, душі — не більше двадцяти.

Самота наша пожвавлюється присутністю її племінника, віконта де Вальмона, який люб'язно погодився пожертвувати заради нас кількома

днями. Я знала про нього лише з чуток, а вони не надто привертали мене прагнути ближчого знайомства. Але тепер мені здається, що він кращий від поголосу, який про нього пішов. Тут, де його не псує світська метушня, він із дивовижною щирістю веде розумну мову і з рідкісним щиросердям визнає свої помилки. Він говорить зі мною дуже відверто, а я читаю йому сувору мораль. Ви знаєте його, і тому погодитися, що обернути його на шлях істинний було б великим успіхом, але я не сумніваюся, що, незважаючи ні на які клятви, варто йому провести один тиждень у Парижі, і він забуде всі мої проповіді. В усякому разі, він хоч під час перебування тут буде утримуватися від звичайної своєї поведінки, я ж вважаю, що, судячи з його способу життя, краще, що він може зробити, це — не робити нічого. Він знає, що я вам пишу, і просить мене засвідчити вам свою пошану.

Прийміть також зі звичайною вашою добротою і мій сердечний привіт і не сумнівайтесь у щирих почуттях, із якими я маю честь... і т. д.

*Із замку ***, 9 серпня 17...*

Лист 9

Від пані де Воланж до президентши де Турвель

Я ніколи не сумнівалася, мій юний і чарівний друже, ні в дружніх почуттях, які ви до мене маєте, ні в щирій небайдужості вашій відносно всього, що мене стосується. І не для того, щоб внести ясність до цих наших стосунків які, сподіваюся, не викликають сумнівів, відповідаю я на вашу «відповідь», але для мене просто неможливо не поговорити з вами про віконта де Вальмона.

Зізнаюсь, я не чекала, що коли-небудь зустріну це ім'я у ваших листах. Ну що, скажіть, може бути спільного між вами і ним? Ви не знаєте цієї людини. Та й звідки може бути у вас уявлення про душу розпусника? Ви кажете про його *рідкісне щиросердя* — о так, щиросердя Вальмона має бути, дійсно, річчю дуже рідкісною! Він іще більш фальшивий і небезпечний, аніж люб'язний і привабливий, і ніколи з самої своєї юності він не зробив жодного кроку, не вимовив жодного слова, не маючи при цьому якого-небудь умислу, й ніколи не було в нього такого умислу, який не став би безчесним або злочинним. Друже мій, ви мене знаєте. Вам відомо, що з усіх доброчесностей, які мені хотілося б мати, поблажливість — у моїх очах найцінніша. Тому, якби Вальмона захоплювали

бурхливі пристрасті, коли б він, як багато інших, підпав спокусі помилок, властивих його віку, я, засуджуючи його поведінку, відчувала б до нього жалість і спокійно чекала б дня, коли щасливе розкаяння повернуло б йому повагу порядних людей. Але Вальмон зовсім не такий: поведінка його впливає з прийнятих ним правил. Він уміло розраховує, скільки мерзенностей може дозволити собі людина, не скомпрометувавши себе, і, щоб мати можливість бути жорстоким і злим, не наражаючись при цьому на небезпеку, жертвами своїми робить жінок. Я не маю наміру перераховувати всіх тих, кого він спокусив, але скількох він погубив?

Ви ведете життя самотнє і скромне, і чутки про всі ці скандальні пригоди до вас не доходять. Я могла б розповісти вам речі, від яких ви здригнулися б. Але погляд ваш, такий же чистий, як і душа, був би забруднений тими картинами. Проте я впевнена, що Вальмон ніколи не буде вам небезпечний, і для захисту від нього ви такої зброї не потребуєте. Єдине, що я мушу вам сказати: з усіх жінок, до яких він успішно або безуспішно залицявся, не було жодної, якій не довелось б про це пожалкувати. Винятком із цього правила є лише маркіза де Мертей: тільки вона зуміла дати йому відсіч і приборкати його лиху вдачу. Признаюся, що, на мій погляд, саме це робить їй найбільше

честі. Ось чому цього і виявилось досить, аби повністю вибачити в очах усього товариства відому легковажність, в якій її почали звинувачувати відразу після того, як вона овдовіла.¹⁴

Хай там як, чарівний друже мій, досвідченість і передусім дружні почуття до вас надають мені право попередити вас: у товаристві вже помітили відсутність Вальмона, і якщо стане відомо, що деякий час він пробув утрюх зі своєю тітонькою та з вами, ваше добре ім'я буде в його руках, а це — найбільше нещастя, яке тільки може спіткати жінку. Тому я раджу вам переконати його тітоньку не утримувати його довше, а якщо він упиратиметься в прагненні залишитися, гадаю, що ви, не вагаючись, мусите поступитися йому місцем. Але для чого б йому залишатися? Що йому робити в цьому селі? Я переконана, що, поспостерігавши і постеживши за ним, ви виявили б, що він попросту обрав найзручніший притулок для того, аби здійснити в тих місцях який-небудь задуманий ним негідний учинок. Але, не маючи можливості запобігти злу, задовольняємося тим, що вбережемося від нього самі.

¹⁴ Помилка пані де Воланж свідчить про те, що, подібно до інших негідників, Вальмон не видавав своїх спільників.

Прощайте, чарівний друже мій. Заміжжя моєї дочки дещо запізнюється. Ми із дня на день чекали графа де Жеркура, але він сповістив мене, що його полк послано на Корсику, а оскільки воєнні дії ще не цілком закінчено, він не зможе відлучитися до зими. Це прикро, але зате я можу сподіватися, що ми матимемо задоволення бачити вас на весіллі, а я була б дуже засмучена, коли б воно відбулося без вас. Прощайте і прийміть запевнення в моїй нелицемірній цілковитій відданості.

P. S. Передайте мій привіт пані де Розмонд, яку я люблю, як вона на те цілком заслуговує.

*Із ***, 11 серпня 17...*

Лист 10

Від маркізи де Мертей до віконта де Вальмона

Чи, бува, не дуєтеся ви на мене, віконте? Чи ви не померли? Чи — що дуже ймовірно — ви живете тільки для вашої президентші? Ця жінка, що повернула вам ілюзії юності, поверне вам скоро й її сміхотворні забобони. Ви вже стали несмілим рабом; чом би не стати закоханим поклонником? Ви відмовляєтеся від *удачливої зухвалості*, і ось тепер уже дієте без усяких правил, поклавшись на волю

випадку, або, вірніше, примхи. Чи ви забули, що любов, подібно до медицини, є всього лише *мистецтвом допомагати* природі? Як бачите, я побиваю вас вашою ж зброєю, але зовсім не збираюся загордитися, бо це воістину означало б бити лежачого. «Потрібно, щоб вона сама віддалася», — кажете ви мені. Ну, певна річ, потрібно. Вона і віддасться, як усі інші, з тією лише різницею, що зробить це неохоче. Але щоб вона під кінець віддалася, найвірніший засіб — почати з того, щоб узяти її. Безглузда ця відмінність є звичайнісінькою маячнею закоханості. Я так говорю, тому що ви явно закохані. І говорити з вами інакше — означало б зрадити вас, приховувати від вас, на що ви хворі. Скажіть же мені, млосний закоханцю, а ті жінки, яких ви домагалися, ви їх, значить, брали силою? Але ж хоч як би нам хотілося віддатись, хоч як би ми поспішали це зробити, потрібен усе ж привід, а чи є привід більш для нас зручний, аніж той, що дозволяє нам зображувати справу так, ніби ми поступаємося силі? Що ж до мене, то признаюся, мені найбільше до душі швидкий і спритний напад, коли все відбувається по порядку, хоча й досить швидко, так що ми не опиняємося в украй неприємній необхідності самим виправляти незручність, якою нам, навпаки, слід було б скористатися. Такий напад дозволяє нам здаватися

жертвами насильства навіть тоді, коли ми добровільно поступаємо і майстерно потураємо двом найдорожчим для нас пристрастям: славі опору й радості поразки. Признаюся також, що цей дар, набагато рідкісніший, аніж може здаватися, завжди приносив мені задоволення, навіть якщо не міг мене спокусити, й іноді мені траплялося поступатися виключно в нагороду. Так у турнірах давніх часів краса була нагородою за доблесть і спритність.

Але ви, що перестали бути самим собою, ви поводитесь так, немов боїтеся мати успіх. Звідколи це рухаєтеся ви черепащачим кроком і манівцями? Друже мій, аби дістатися мети, потрібно мчати на поштарських і битим шляхом! Але облишмо цей предмет — він тим більше дратує мене, що через нього я позбавлена задоволення бачитися з вами. Ви хоч би пишіть мені частіше й повідомляйте про свої успіхи. Чи знаєте ви, що безглузда ця пригода займає вас уже два тижні й ви усім на світі нехтуєте?

До речі, про зневагу — ви схожі на тих людей, які регулярно посилають довідуватися про стан своїх хворих друзів, але ніколи не вислуховують відповіді. У своєму останньому листі ви запитували, чи не помер пан кавалер. Я не відповідаю, а ви й не думаєте виявляти занепокоєння. Хіба ви забули, що мій коханець —

ваш давнішній друг? Втім, не тривожтеся, він аж ніяк не помер, а якби й помер, так від надлишку радості. Бідолаха кавалер! Який він лагідний, який він воістину створений для любові, як він уміє палко відчувати! У мене паморочиться голова. Справді, повне щастя, що надається йому моєю любов'ю, дійсно прив'язує мене до нього.

Яким щасливим зробила я його в той самий день, коли писала вам, що маю намір розірвати наші стосунки! Адже я і справді обмірковувала найкращий спосіб довести його до відчаю, коли мені про нього доповіли. Чи гра моєї уяви, чи дійсно так було, — але він ніколи ще не здавався мені милішим. Проте я прийняла його дуже неприхильно. Він сподівався провести зі мною дві години до моменту, коли мої двері відчиняться для всіх. Я ж сказала йому, що збираюся вийти з дому. Він запитав — куди. Я відмовилася повідомити йому це. Він почав наполягати. «Йду туди, де вас не буде», — мовила я з роздратуванням. На щастя для себе, він був приголомшений цією відповіддю. Бо, якби він сказав хоч слово, неминуче мала б місце сцена, яка і призвела б до задуманого мною розриву. Здивована його мовчанням, я кинула на нього погляд, лише, присягаюся вам, щоб побачити його невдоволену міну. Але на чарівному цьому обличчі я виявила той глибокий і разом з тим ніжний смуток, перед яким — ви самі це визнали —

так важко буває встояти. Одна і та сама причина викликала один і той самий наслідок: я була повторно переможена. З цієї миті я почала думати лише про те, як би зробити так, щоб він не знайшов у мене жодної вади. «Я йду у справі, — сказала я більш лагідно, — і навіть у справі, що стосується вас, але не розпитуйте мене. Я вечерятиму вдома. Повертайтеся до вечері — і про все дізнаєтеся!». Тут до нього повернувся дар мови, але я не дала йому говорити. «Я дуже кваплюся, — вела далі я, — залиште мене; до вечора». Він поцілував мені руку і пішов.

Тут же, щоб винагородити його, а можливо, й саму себе, я вирішила познайомити його з моїм маленьким будиночком, про існування якого він і не здогадувався. Я покликала мою вірну Віктуар, а всім домочадцям оголосила, що в мене мігрень і що я вклалась у ліжку. Залишившись наодинці зі *справжньою* служницею, я перевдягнулася так, аби видати себе за служницю, вона ж, надівши чоловічий костюм, перетворилася на лакея. Потім вона пішла за найманим екіпажем, який під'їхав до хвіртки мого будинку, і ми рушили. Опинившись у своєму капищі любові, я вибрала найвідповідніше для любовного побачення вбрання. Воно чудове, і придумала його я сама: воно нічого не підкреслює, але на все натякає. Обіцяю дати його вам як зразок

для вашої президентші, коли ви доможетеся того, що вона стане гідною носити його.

Після цих приготувань, тоді як Віктуар займалася іншими речами, читала розділ із «Софи»,¹⁵ один лист Елоїзи¹⁶ та дві казки Лафонтена,¹⁷ щоб відновити в пам'яті декілька відтінків тону, який мала намір засвоїти для цього випадку. Між тим мій кавалер зі своєю звичною поспішністю під'їжджає до дверей мого будинку. Швейцар відмовляє йому в прийомі, бо я хвора, — подія перша. В той же час він передає йому записку від мене, але написану не моєю рукою згідно з прийнятими мною правилами обережності. Він розпечатує її й виявляє почерк Віктуар: «Рівно о

¹⁵ «Софа» — еротико-сатиричний роман французького письменника Кребійона Молодшого (1707–1777).

¹⁶ Мається на увазі знаменитий роман у листах Ж.-Ж. Руссо «Нова Елоїза». Оповідючи в нім про любов плебея Сен-Пре та дворянки Юлії, Руссо повстає проти перешкод, які ставляться почуттю громадськими умовностями та забобонами, але визнає, однак, перешкоди, які возводить свідомість морального обов'язку.

¹⁷ Маються на увазі «Віршовані казки та новели» Лафонтена (1665–1685), у яких фривольність, дотепність та грайливість поєднані з витонченістю і почуттям міри.

дев'ятій, на бульварі, навпроти кафе». Він вирушає туди, і там маленький лакей, якого він не знає, — або так, в усякому разі, йому здається, бо це все та ж Віктуар, — пояснює йому, що він має відпустити коляску і йти за ним. Уся ця романтична обстановка ще більш розпалює його уяву, а така палкість ніколи не шкодить. Нарешті, він біля мети, остаточно заморожений подивом і любов'ю. Щоб дати йому прийти до тями, ми здійснюємо невелику прогулянку по боскету, потім я веду його в будинок. Він бачить спершу стіл, накритий на два прибори, потім розкрите ліжко. Ми попрямували в будуар, що з'явився перед ним в усій своїй розкоші. Там, наполовину за задуманим планом, наполовину в щирому пориві, я обійняла його і впала до його ніг. «О друже мій! — мовила я. — Мені так хотілося, щоб ти скуштував усю несподіванку цієї хвилини, але зате я тепер мушу розкаюватися в тому, що засмутила тебе, для виду напускаючи на себе холодність, і — нехай лише на мить — приховала серце моє від твого погляду. Пробач мені цю провину: я спокутуватиму її силою своєї любові!» Ви самі можете судити про враження, справлене цією прецирою промовою. Ощасливлений кавалер негайно ж підняв мене, і моє пробачення було скріплене на тій же отоманці, де ми з вами так весело і на той же самий лад скріпили своє рішення про наш вічний розрив.

Оскільки нам належало провести наодинці цілих шість годин, а я поставила собі за мету весь цей час зробити для нього однаково солодким, я постаралася стримати його запал і змінила ніжність милим кокетуванням. Здається, ніколи ще я до такої міри не прагнула сподобатись і ніколи не була така задоволена собою. Після вечері, зображуючи по черзі то дитячість, то розсудливість, стаючи то грайливою, то чутливою, а то навіть і розпусною, я бавилася тим, що перетворювала його на султана серед сералю, по черзі зображуючи найрізноманітніших одалісок. І справді, невичерпні його пестоші витрачались завжди одній і тій же жінці, але щоразу іншій коханці.

Нарешті, вдосвіта треба було розлучитись, і хоч що б він говорив, хоч що б він навіть робив, прагнучи довести мені протилежне, — відпочинок був йому так само потрібний, як і досадливий. Коли ми вже виходили і востаннє прощались, я взяла ключ од цього блаженного притулку й передала його йому зі словами: «Я завела його тільки для вас, вам і володіти ним: храмом розпоряджатися має той, хто приносить жертву». Цим спритним ходом я запобігла роздумам, на які могла навести його ота підозріла обставина, що в мене є маленький будиночок. Я достатньо знаю його, щоб бути цілком упевненою: він скористається ключем лише для зустрічей зі мною, а якби мені спало на думку

вирушити туди без нього, так у мене є про запас другий ключ. Він зразу ж хотів умовитися щодо наступного побачення, але нині він мені ще дуже подобається, і я не хочу, щоб він мені занадто скоро набрид. Надмірності можна дозволяти собі лише з тими, кого збираєшся незабаром кинути. Йому це ще незнайоме, але, на його щастя, я знаю це за двох.

Тільки зараз я помітила, що вже третя година ранку, і що, збираючись надряпати кілька слів, я написала цілий том. Така привабливість довірчої дружби. Завдяки їй я досі люблю вас більше всіх, але, по правді кажучи, до смаку мені найбільше — кавалер.

*Із ***, 12 серпня 17...*

Лист 11

Від президентши де Турвель до пані де Воланж

Ваш суворий лист злякав би мене, добродійко, якби, на щастя, тут у мене не було більше підстав для спокою, ніж для побоювань, які ви мені прагнете вселити. Цей страхітливий пан де Вальмон, що є, мабуть, грозою всіх жінок, склав, здається, свою смертоносну зброю, перш ніж ступив до цього замку. Він не лише не буде тут ніяких планів, але і домагань на це не має, і, хоча навіть вороги його визнають, що він людина

люб'язна, ця якість тут майже не виявляється, поступаючись місцем добродушній дитячості. Диво це, треба гадати, зробило сільське повітря. В усякому разі, можу вас запевнити, що, хоча він постійно перебуває в моєму товаристві, яке, мабуть, йому приємне, у нього не вирвалося жодного слова про любов, жодної з тих фраз, які дозволяє собі будь-який чоловік, не володіючи навіть на противагу йому нічим, що їх виправдовувало б. Ніколи не змушує він мене до нарочитої стриманості, до якої доводиться вдаватися кожній жінці, що шанує себе, аби тримати чоловіків, які її оточують, у межах. Він уміє не зловживати веселістю, яку викликає. Можливо, він занадто вже любить лестити, але лестить так делікатно, що і саму скромність міг би привчити до похвал. Словом, якби я мала брата, то хотіла б, аби він був таким, яким виявляє себе тут пан де Вальмон. Можливо, багато жінок вважали за краще б, аби він виявляв більше галантності, і, мушу сказати, я безмірно вдячна йому за те, що він зумів досить добре судити про мене, щоб мене з такими жінками не плутати.

Певна річ, цей портрет дуже відрізняється від того, який намалювали мені ви, але, незважаючи на це, обидва можуть вірно передавати схожість, якщо точно визначити час, до якого кожен із них відноситься. Він сам визнає за собою чимало

поганих учинків, дещо йому даремно приписане чутками. Але я бачила мало чоловіків, які говорили б про порядних жінок із великою повагою, я б сказала — майже із захватом. І ви самі написали мені, що бодай на цей рахунок він не помиляється. Доказ — його поведінка з пані де Мертей. Він багато розповідає нам про неї і завжди з такою похвалою і, мабуть, із такою щирою прихильністю, що до отримання вашого листа я вважала це його почуття не дружбою, як він нас запевняв, а любов'ю. Тепер я докоряю собі за таке сміливе судження, тим більше для мене невибачне, що сам він прагне подати своє почуття в істинному вигляді. Я — мушу признатися — вважала хитрістю те, що було з його боку благородною щирістю. Не знаю, але мені здається, що людина, здатна відчувати таку міцну дружбу до такої шанованої жінки, не може бути нерозкаяним розпусником. Чи мусимо ми приписувати добродетельність його нинішньої поведінки яким-небудь планам, що їх, як ви гадаєте, він замишляє в нашій окрузі, — я уявлення не маю. По сусідству є декілька привабливих жінок, але він мало відлучається з дому — переважно вранці, і тоді він каже, що ходив на полювання. Щоправда, дичину він приносить рідко, але, за його словами, він не занадто удачливий мисливець. Втім, мене мало турбує, чим він займається за стінами замку; якби мені й хотілося це знати, то лише для того,

щоб мати зайвий привід схилитися до вашої думки або ж схилити вас до моєї.

Ви радите мені сприяти тому, щоб пан де Вальмон скоротив термін свого перебування тут, але мені уявляється дуже незручним просити його тітоньку не затримувати в себе племінника, тим більше що вона його дуже любить. Проте я обіцяю — але виключно з поваги до вас, а не в силу необхідності — скористатися відповідним випадком і попросити про це або її, або ж його самого. Що ж до мене, то панові де Турвелю відомо, що я вирішила залишатися тут до його повернення, і він був би справедливо здивований, якби я так легко змінила рішення.

Усі ці роз'яснення, добродійко, можливо, здадуться вам занадто довгими, але я вважала, що заради правди мушу дати схвальний відгук про пана де Вальмона, який, на мій погляд, його перед вами дуже потребує. Проте це ніскільки не зменшує моєї вдячності за ті дружні почуття, якими викликані ваші поради. Їм завдячую я і тими милими словами, які ви сказали мені у зв'язку з відкладанням заміжжя вашої дочки. Дякую вам за них від щирого серця. Хоч яке б задоволення обіцяла мені можливість провести цей час із вами, я охоче пожертвувала б ним щирому своєму бажанню скоріше дізнатися, що мадемуазель де Воланж знайшла своє щастя, якщо, втім, вона може знайти

щастя більше, ніж те, яке могло їй дати життя біля матері, такої достойної всієї її ніжності, всієї її поваги. Я поділяю з нею обидва ці почуття, що так прив'язують мене до вас, і прошу вас прихильно прийняти запевнення в них. Маю честь та ін.

*Із ***, 13 серпня 17...*

Лист 12

Від Сесілі Воланж до маркізи де Мертей

Мама нездорова, добродійко; вона не виходить, і я не можу її залишити. Таким чином, я не матиму честі супроводжувати вас в Оперу.¹⁸ Запевняю вас, мене більше засмучує те, що мені не вдасться провести вечір із вами, ніж те, що не побачу вистави. Прошу вас не сумніватися в цьому. Я вас так люблю! Чи не погодитеся ви передати панові кавалерові Дансені, що в мене немає збірки, про яку він мені казав, і що коли він зможе занести її завтра, я буду дуже рада. Якщо він зайде сьогодні, йому скажуть, що нас немає вдома, але це тому, що

¹⁸ *Опера* — театр у Парижі, який був також місцем проведення балів. Опера відігравала велику роль у тогочасному світському житті.

мама не хоче нікого приймати. Сподіваюся, завтра їй стане краще.

Маю честь та ін.

*Із ***, 13 серпня 17...*

Лист 13

Від маркизи де Мертей до Сесілі Воланж

Я дуже засмучена, любонько моя, що позбавлена задоволення побачити вас, і причиною цього позбавлення. Сподіваюся, що така ж нагода трапиться знову. Я передам ваше доручення кавалерові Дансені, який, без сумніву, буде украй засмучений хворобою вашої матінки. Якщо вона захоче прийняти мене, я приїду завтра посидіти з нею. Ми з нею спільно поведемо за пікетом напад на кавалера де Бельроша.¹⁹ Виграючи у нього гроші, ми на довершення із задоволенням слухатимемо, як ви співаєте зі своїм милим учителем, якого я про це неодмінно попрошу. Якщо це буде зручно вашій матінці й вам, я пишу і за себе, і за обох своїх кавалерів. Прощавайте, любонько. Привіт дорогій пані де Воланж. Ніжно цілую вас.

*Із ***, 13 серпня 17...*

¹⁹ Той самий, про якого мовиться в листах пані де Мертей.

Лист 14

Від Сесілі Воланж до Софі Карне

Учора я не писала тобі, дорога Софі, але, запевняю тебе, не розваги перешкодили мені. Мама була хвора, і я весь день не відходила від неї. Увечері, коли я пішла до себе, у мене вже ні до чого не було охоти, і я раніше лягла, аби переконатися, що день нарешті закінчився: жоден іще не здавався мені таким довгим. І не через те, що я не люблю маму, а просто сама не знаю чому. Я мусила поїхати в Оперу з пані де Мертей; там мав бути кавалер Дансені. Ти знаєш, що ці двоє подобаються мені більше за всіх інших. Із настанням години, коли я теж мала бути там, серце моє якось мимоволі стискалось. Усе мене обтяжувало, і я плакала, плакала, не в силах утриматися від сліз. На щастя, мама лежала й бачити мене не могла. Я впевнена, що кавалер Дансені теж був засмучений, але його все ж таки розважала вистава й товариство. Це зовсім інша річ!

На щастя, сьогодні мамі краще, і до нас прийде пані де Мертей із одним паном і з кавалером Дансені. Але пані де Мертей завжди дуже пізно з'являється, а сидіти так довго самій страшенно нудно. Зараз лише одинадцята година. Щоправда,

мені потрібно пограти на арфі, та й туалет мій займе деякий час — сьогодні я хочу трохи краще причесатися. Здається, мати Перпетуя має рацію, і у світі відразу стаєш кокеткою. Ніколи ще мені не хотілося бути гарною так, як в останні дні; я визнаю, що зовсім не така приваблива, як уявляла, і, крім того, дуже багато втрачаєш у присутності жінок, які рум'яняться. Ось, наприклад, пані де Мертей: я бачу, що всі чоловіки вважають її красивішою, ніж мене, але цим я не занадто засмучуюся, позаяк вона любить мене і до того ж запевняє, ніби кавалер Дансені вважає, що я привабливіша за неї. Як благородно було з її боку сказати мені про це! Здавалося навіть, що вона цьому радіє. Мушу сказати, що я цього зрозуміти не можу. Вочевидь, вона мене дуже сильно любить! А він!.. О, яка я рада! Але й мені здається, що досить подивитися на нього, щоб погарнішати. Я без кінця дивилася б на нього, якби не боялася зустрітися з ним поглядом: щоразу, як це трапляється, я абсолютно гублюся; мені мовби боляче, але це нічого.

Прощай, дорога моя подружко, йду займатися своїм туалетом. Я люблю тебе, як і раніше.

Париж, 14 серпня 17...

Лист 15

Від віконта де Вальмона до маркізи де Мертей

Із вашого боку дуже благородно не залишати мене напризволяще. Життя, яке я тут проваджу, дійсно може натомити надлишком спокою і прісною одноманітністю. Читаючи ваш лист, цей детальний опис вашого чарівного дня, я разів двадцять мав намір під приводом якої-небудь справи примчати до ваших ніг і благувати вас зрадити зі мною вашого кавалера, який не заслуговує, по суті, на своє щастя. Чи знаєте ви, що змусили мене ревнувати до нього? Навіщо ви заговорили про вічний розрив? Я зрікаюся цієї клятви, мовленої в маренні: ми виявилися б недостойними її, якби змушені були її дотримати. Ах, коли б я міг якось помститись у ваших обіймах за мимовільну досаду, викликану в мені щастям, якого зазнав кавалер! Признаюся, обурення охоплює мене, коли я думаю про те, що ця людина, ні про що не роздумуючи й нічим не утруднюючи себе, а тільки безглуздим чином ідучи за несвідомим спонуканням свого серця, знаходить блаженство, для мене недосяжне! О, я його порушу! Обіцяйте мені, що я його порушу. Та хіба ж ви не відчуваєте приниження? Ви намагаєтесь обдурити його, а тим часом він щасливіший за вас. Ви гадаєте, що він ваш

полонений, але ж це ви у нього в полоні. Він мирно спить, а в цей час ви пильнуєте, піклуючись про його насолоди. І раба його не зробила б більше!

Послухайте, прекрасний друже мій, поки ви ділите себе між багатьма, я анітрохи не ревную: ваші коханці для мене — лише спадкоємці Олександра Великого, нездатні зберегти спільно те царство, де володарював я один. Але щоб ви віддавали себе цілком одному з них, щоб існував інший такий же щасливий, як я, — цього я не потерплю! І не сподівайтесь, що я терпітиму. Або прийміть мене знову, або хоча б візьміть другого коханця і заради чудасії мати одного коханого не зраджуйте непорушної дружби, в якій ми присягнулись одне одному.

У мене й без того доволі причин скаржитися на долю. Як бачите, я погоджуюся з вашою думкою і визнаю свою провину. І справді, якщо не мати сил жити, не маючи того, чого бажаєш, якщо жертвувати заради любові своїм часом, своїми насолодами, своїм життям — якщо це й є бути закоханим, — тоді я дійсно закоханий. Але це не наближає мене до моєї мети. Мені б зовсім нічого було повідомити вам із цього приводу, коли б не одна подія, що змусила мене дуже замислитись; і поки що неясно, має вона викликати в мені побоювання чи зародити сподівання.

Ви знаєте мого егеря: це скарб щодо інтриг, справжній слуга з комедії. Ви розумієте, що йому доручено залицятися до покоївки та споювати інших слуг. Нероба щасливіший за мене; він уже домігся успіху. Він щойно дізнався, буцімто пані де Турвель доручила одному зі своєї челяді збирати відомості про мою поведінку й навіть стежити за кожним моїм кроком під час уранішніх прогулянок, наскільки це можна буде робити, залишаючись непоміченим. Чого треба цій жінці? Отже, навіть найбільша скромниця наважується на такі речі, які ми з вами навряд чи наважилися б дозволити собі! Присягаюсь... Але перш ніж помислити про помсту за цю жіночу хитрість, потурбуйтеся про способи обернути її нам на користь. Досі ці прогулянки, що викликали підозри, не мали ніякої мети; тепер потрібно буде її знайти. Це вимагає всієї моєї уваги, і я полишаю вас, аби гарненько розміркувати. Прощайте, мій чарівний друже.

*Як і раніше, із замку ***, 15 серпня 17...*

Лист 16

Від Сесілі Воланж до Софі Карне

Ах, Софі, ну й новини ж у мене! Можливо, мені й не слід би повідомляти їх тобі, але треба ж із ким-небудь поділитися: це сильніше за мене.

Кавалер Дансені... Я в такому занепокоєнні, що не можу писати; не знаю, з чого почати. Після того, як я розповіла тобі про чарівний вечір,²⁰ який я провела у мами з ним і пані де Мертей, я більше нічого тобі про нього не говорила: річ у тім, що я ні з ким узагалі не хотіла про нього говорити, одначе він увесь час займав мої думки. Відтоді він став такий сумний, такий страшенно сумний, що мені робилося боляче. А коли я запитувала про причину його суму, він казав, що причини ніякої немає. Але я ж бачила, що щось є. Так от, учора він був іще сумніший, аніж зазвичай. Усе ж таки це не завадило йому зробити мені ласку і співати зі мною, як завжди. Але щоразу, як він дивився на мене, серце моє стискалося. Після того, як ми доспівали, він пішов сховати мою арфу в футляр і, повертаючи мені ключ, попросив мене пограти ще ввечері, коли я буду сама. Я нічого не підозрювала. Я навіть зовсім не збиралася грати, але він так просив мене, що я сказала: «Добре». А в нього були на те свої причини. І ось, коли я пішла до себе, і моя покоївка вийшла, я вирушила за арфою. Між струнами я

²⁰ Листа, де йдеться про цей вечір, розшукати не вдалось. Є підстави вважати, що мова йде про вечір, згадуваний у листі пані де Мертей, — про нього йшлося і в попередньому посланні до Сесілі Воланж.

виявила лист, не запечатаний, а тільки складений; він був од нього. Ах, якби ти знала, що він мені пише! Відколи я прочитала його листа, я так радію, що ні про що інше й думати не можу. Я тут же прочитала його чотири рази підряд, а коли лягла, то повторювала стільки разів, що заснути було годі. Ледве я заплющувала очі, як він поставав переді мною й сам вимовляв те, що я щойно прочитала. Заснула я дуже пізно і, ледве прокинувшись а було зовсім іще рано), знову дістала листа, щоб перечитати його на свободі. Я взяла його в ліжку й цілувала так, немов... Можливо, це дуже погано — цілувати так лист, але я не могла стриматись.

Тепер же, моя дорога, я й дуже щаслива, і в той же час перебуваю у великому замішанні, бо мені, без сумніву, не слід відповідати на такого листа. Я знаю, що це не годиться, а тим часом він просить мене відповісти, і якщо я не дам відповіді, то, впевнена, він знову буде, як і раніше, засмучений. А це ж для нього дуже важко! Що ти мені порадиш? Втім, ти знаєш не більше за мене. Мені дуже хочеться поговорити про це з пані де Мертей, яка до мене так добре ставиться. Я хотіла б його втішити, але мені не хотілося б зробити нічого поганого. Адже нам завжди кажуть, що потрібно мати добре серце, а потім забороняють слухатися його веління, коли це стосується чоловіки! Це також несправедливо. Хіба він для нас не той же

ближній, що й жінка, навіть більше? Адже якщо разом із матір'ю є батько, а разом із сестрою — брат, то на додаток є ще й чоловік. Проте якщо я зроблю що-небудь не цілком хороше, то, можливо, і сам пан Дансені буде про мене погано думати! О, в такому разі я вже вважатиму за краще, щоб він ходив сумний. І потім, відповісти я ще встигну. Якщо він написав учора, це не означає, що я обов'язково мала написати сьогодні. Сьогодні ввечері мене якраз чекає побачення з пані де Мертей, і, якщо в мене вистачить хоробрості, я їй усе розповім. Якщо я потім зроблю точно так, як вона скаже, то мені не доведеться ні в чому собі докоряти. Та й, можливо, вона скаже, що я можу відповісти йому слівце, щоб він не був таким сумним! О, я дуже страждаю.

Прощай, милий мій друже. Напиши мені все ж таки свою думку.

*Із *** 19 серпня 17...*

Лист 17

Від кавалера Дансені до Сесілі Воланж

Перш ніж вдатися, мадемуазель, — не знаю вже, як сказати: до радості чи необхідності писати вам, — я хочу благати вас вислухати мене. Я усвідомлюю, що потребую поблажливості, позаяк

наважуюся відкрити вам свої почуття. Якби я прагнув лише виправдати їх, поблажливості було б мені не треба. Що ж я, по суті, збираюся зробити, як не показати вам діяння ваших же рук? І що ще можу я сказати вам, крім того, що вже сказали мої погляди, моє зніжковіння, вся моя поведінка та навіть мовчання? І чом би стали ви на мене гніватися через почуття, вами ж самою вселене? Витоки його у вас, і, значить, воно достойне бути вам відкритим. І якщо воно палке, як моя душа, то й чисте, як ваша. Хіба скоює злочин той, хто зумів оцінити вашу чарівну зовнішність, ваші спокусливі обдаровання, вашу граційну витонченість і, врешті, зворушливу невинність, що робить ні з чим не порівнянними якості, й без того такі дорогоцінні? Ні, звичайно. Але, навіть не знаючи за собою провини, можна бути нещасним, і така доля очікує мене, якщо ви відкинете моє освідчення. Воно — перше, на яке зважилося моє серце. Коли б не було вас, я був би якщо не щасливий, то спокійний. Але я вас побачив. Спокій залишив мене, а в щасті я не впевнений. Вас, одначе, дивує мій сум; ви запитуйте мене про причину його, і часом навіть мені здавалося, що воно вас засмучує. Ах, скажіть одне тільки слово, і ви станете творцем мого щастя. Але перш ніж вимовити будь-що, подумайте, що і зробити мене остаточно нещасним теж може одне лише слово. Так будьте ж суддею моєї долі. Від вас

залежить, стану я навіки щасливий чи нещасливий. Яким дорожчим для мене рукам міг би я вручити справу, таку важливу?

Закінчую тим, із чого почав: благаю про поблажливість. Я просив вас вислухати мене. Наважуся на більше: прошу про відповідь. Відмовити в цьому означало б вселити мені думку, що ви ображені, а серце моє порука в тому, що повага до вас така сама сильна в мені, як і любов.

P. S. Для відповіді ви можете скористатися тим же способом, яким я надіслав вам цього листа: він уявляється мені і вірним, і зручним.

*Із***, 18 серпня 17...*

Лист 18

Від Сесілі Воланж до Софі Карне

Як, Софі, ти заздалегідь засуджуєш те, що я збираюся зробити? У мене і без того було доволі хвилювань — ти їх іще множиш! Очевидно, кажеш ти, що я не мушу відповідати. Легко тобі казати, особливо коли ти не знаєш, що тепер відбувається: тебе тут немає, і бачити ти нічого не можеш. Я впевнена, що на моєму місці ти вчинила б так само, як я. Звичайно, взагалі-то відповідати в таких випадках не слід, і з мого вчорашнього листа ти

могла переконатися, що я їй не хотіла цього робити. Але вся суть у тому, що, мабуть, ніхто ще ніколи не перебував у такій ситуації, як я.

І до всього я ще змушена сама приймати рішення! Пані де Мертей, яку я розраховувала побачити, учора ввечері не приїхала. Все йде якось наперекір мені; адже це завдяки їй я з ним познайомилася. Майже завжди ми з ним бачились і розмовляли при ній. Не те щоб я на це нарікала, але ось тепер, у важкий момент, вона залишає мене саму. О, мене і справді можна пожаліти!

Уяви собі, що вчора він з'явився, як завжди. Я була в такому замішанні, що не наважувалася на нього поглянути. Він не міг заговорити зі мною про це, позаяк мама була тут же. Я так і думала, що він буде засмучений, коли побачить, що я йому не написала. Я просто не знала, як мені поводитися. Через хвилину він запитав, чи не піти йому за арфою. Серце у мене калатало так, що єдине, на що я виявилася здатною, це вимовити: «Так!». Коли він повернувся, стало ще гірше. Я лише мигцем поглянула на нього, він же на мене не дивився, але вигляд у нього був таким, що можна було подумати — він захворів. Я страшенно страждала. Він почав настроювати арфу, а потім, передаючи мені її, сказав: «Ах, мадемуазель!..». Він вимовив лише два слова, але таким тоном, що я була приголомшена. Я почала перебирати струни, сама не знаючи, що

роблю. Мама запитала, чи будемо ми співати. Він відмовився, пояснивши, що кепсько почувається. У мене ж ніяких вибачень не було, і мені довелося співати. Як хотіла б я ніколи не мати голосу! Я навмисно вибрала арію, якої ще не розучувала, оскільки була впевнена, що однаково нічого не заспіваю як слід, і відразу стане видно, що зі мною твориться недобре. На щастя, приїхали гості, і, ледве зачувши, як до двору в'їжджає карета, я припинила співати й попросила віднести арфу. Я дуже боялася, щоб він одразу ж не пішов, але він повернувся.

Поки мама та її гостя розмовляли, мені захотілося поглянути на нього ще. Очі наші зустрілись, і відвести погляд у мене не вистачило сил. Через хвилину я побачила, як у нього полилися сльози, і він змушений був відвернутися, щоб цього не показати. Тут уже я не змогла витримати, я відчула, що сама розплачусь. Я вийшла і надряпала олівцем на клаптику паперу: «Не сумуйте ж так, прошу вас. Обіцяю вам відповісти». Вже, напевно, ти не зможеш сказати, що це погано, і, крім того, я вже не могла з собою впоратись. Я засунула папірець між струнами арфи так само, як було засунуто його лист, і повернулася до вітальні. Мені зробилося якось спокійніше, але я дочекатися не могла, поки поїде гостя. На щастя, вона з'явилася до мами з коротким візитом і тому незабаром

поїхала. Як тільки вона вийшла, я сказала, що хочу пограти на арфі, й попросила, щоб він її приніс. Із виразу його обличчя я зрозуміла, що він ні про що не здогадується. Але після повернення — о, який він був задоволений! Ставлячи навпроти мене арфу, він зробив так, що мама не могла бачити його рухів, узяв мою руку і стиснув її... але як! Це тривало тільки одну мить, але я не можу тобі передати, як мені стало приємно. Проте я негайно ж відсмикнула руку, отож мені ні в чому собі дорікнути! Тепер, милий мій друже, ти сама бачиш, що я не можу не написати йому, позаяк обіцяла. І потім, я більше не завдаватиму йому прикрощів; я страждаю від них навіть сильніше, ніж він сам. Якби з цього могло статися що-небудь погане, я б уже нізащо не робила б цього. Але що тут поганого — написати листа, особливо для того, щоб хто-небудь не страждав? Бентежить мене, одначе, що я не зумію добре написати, але він відчує, що провини моєї тут немає, і потім я впевнена, що позаяк лист буде від мене, то він однаково зрадіє.

Прощавай, дорогий друже. Якщо ти вважаєш, що я помиляюся, скажи мені прямо. Але я цього не думаю. Підходить час писати йому, і серце в мене так б'ється, що важко уявити. Але написати потрібно, адже я обіцяла. Прощавай.

*Із ***, 20 серпня 17...*

Лист 19

Від Сесілі Воланж до кавалера Дансені

Учора, добродію, ви були такі сумні, й це мене так засмучувало, що я не витримала і обіцяла вам відповісти на листа, який ви мені написали. Я і зараз відчуваю, що цього не слід робити. Але я обіцяла і не хочу зрадити своє слово. Нехай це доведе вам, що я маю до вас найщиріші почуття. Тепер ви це знаєте і, я сподіваюся, не проситимете більше в мене листів! Сподіваюся також, ви нікому не розповісте, що я вам написала. Адже мене, певно, засудили б, і це завдало б мені багато неприємностей. А надто сподіваюся, що ви самі не думатимете про мене погано, що було б для мене найважчим. Смію також запевнити вас, що нікому іншому я б такої ласки не зробила. Я б дуже хотіла, щоб і ви, у свою чергу, відповіли мені тим, що перестали б сумувати, як останнім часом; це псує мені всяке задоволення бачити вас. Ви бачите, добродію, що я говорю з вами цілком щиро. Я буду дуже рада, якщо наша дружба ніколи не урветься, але прошу вас — не пишійть мені більше.

Маю честь...

Сесіль Воланж.

*Із ***, 20 серпня 17...*

Лист 20

Від маркізи де Мертей до віконта де Вальмона

Ах, негіднику, ви лестите мені зі страху, аби я не стала з вас насміхатися! Гаразд, зміню гнів на милість. Ви мені написали стільки безрозсудних речей, що доводиться пробачити вам скромність, у якій вас тримає ваша президентша. Не думаю, щоб мій кавалер виявив таку ж поблажливість. Мені здається, він не така людина, щоб схвалити відновлення нашого з вами договору і знайти вашу безумну думку забавною.

Я, однак, досхочу посміялася над нею, і мені було дуже шкода, що доводиться сміятися наодинці. Якби ви були тут, справді, не знаю, куди б завела мене ця веселість. Але у мене був час розміркувати, і я озброїлася суворістю. Це не означає, що я відмовляю назавжди, але я вважаю за потрібне почекати, і маю рацію. Нині мене, мабуть, здолало б марнославство, і в захопленні грою я зайшла б занадто далеко. Адже я така жінка, що знову прив'язала б вас до себе, і ви, чого доброго, забули б свою президентшу. А який це був би скандал, якби я, негідна, відвернула вас від доброчесності! Щоб уникнути цієї небезпеки — ось мої умови. Як тільки ви оволодієте вашою богомільною красунею і зможете надати який-небудь тому доказ, приїздіть — і я ваша. Але

вам добре відомо, що в серйозних справах приймаються лише письмові докази.

У такому разі, з одного боку, я виявлюся для вас нагородою замість того, щоб слугувати втіхою, а це мені куди приємніше. З іншого боку, успіх ваш буде набагато гостріший на смак, бо сам стане приводом для невірності. Так приїздіть же, привезіть мені якнайскоріше запоруку вашої перемоги, подібно до наших хоробрих лицарів, які клали до ніг своїх дам блискучі плоди військових звитяг. Кажу не жартома, мені було б цікаво знати, що може написати недоторка після такої okazji та який покров накидає на свої промови після того, як стягнула всі покрови з самої себе. Ваша справа розрахувати, чи не занадто дорого я себе ціную; але попереджаю — ніякої знижки не буде. А поки що, дорогий мій віконте, примиріться з тим, що я залишаюся вірною своєму кавалерові та бавлюся, даруючи йому щастя, незважаючи на те, що вас це злегка засмучує.

Проте мені здається, що, якби не була я такою моральною, тепер у нього з'явився б небезпечний суперник: маленька Воланж. Я до нестями захоплена цією дівчинкою — тут справжнісінька пристрасть. Або я помиляюсь, або вона стане однією з найпомітніших у товаристві жінок. Я бачу, як розвивається її сердечко, і видовище це — просто чудове. Вона вже несамовито закохана у

свого Дансені, але ще уявлення про це не має. Він сам, хоч і сильно закоханий, — іще боязкий юнак, і не наважується багато чому її навчати. Обоє вони мене обожнюють. Особливо мала — їй страшенно хочеться довірити мені свою таємницю. Останніми днями я помічаю, що вона просто пригнічена, і я зробила б їй найбільшу послугу, якби трохи допомогла. Та я не забуваю, що це ще дитина, і не хочу себе компрометувати. Дансені говорив зі мною дещо ясніше, але щодо нього я твердо вирішила: я не хочу його вислуховувати. Що стосується малої, мене часто долає спокуса зробити її своєю ученицею. Хотілось би зробити Жеркуру цю послугу. Але час у мене є: він буде на Корсиці до жовтня. Я розраховую скористатися цим терміном, і ми вручимо йому жінку, що цілком сформувалася, замість невинної пансіонерки. Яка воістину зухвала самовпевненість у цього чоловіка: він наважується спокійно спати, коли жінка, що має підстави скаржитися на нього, ще не помстилася!

Скажу відверто: якби мала перебувала в цю хвилину тут, чого тільки я б їй не розповіла!

Прощайте, віконте, бажаю вам доброго вечора та славних успіхів, але, Бога ради, просувайтесь вперед! Подумайте, що коли ця жінка не належатиме вам, інші соромитимуться того, що ви колись належали їм.

*Із ***, 20 серпня 17...*

Лист 21

Від віконта де Вальмона до маркізи де Мертей

Нарешті, чарівний друже мій, зробив я крок уперед, і значний крок. Хоч він і не привів мене до мети, але принаймні допоміг мені втямити, що я на вірному шляху, і розвіяв побоювання, які ледве не охопили мене, про те, що я заблукав. Я, нарешті, освідчився в коханні, і хоча відповіддю мені було уперте мовчання, я все ж домігся й іншої відповіді, можливо, найменш двозначної та найутішнішої. Але не випереджатимемо події й повернімося назад. Ви пам'ятаєте, що за мною почали стеження. Так от, я вирішив обернути цей ганебний прийом на загальне благо і повівся таким чином. Я доручив одній довірений особі знайти в околицях якого-небудь нещасного, що потребує допомоги. Виконати це доручення було неважко. Вчора вдень мій довірений доповів мені, що сьогодні вранці мають описати всю рухомість цілої сім'ї, яка не в змозі сплатити податей. Я постарався переконатися, що в цьому будинку немає жодної дівчини або жінки, чий вік або зовнішність могли б зробити мою поведінку підозрілою, і коли всі відомості було зібрано, оголосив за вечерею, що завтра йду на полювання. Тут доводиться віддати належне моїй

президентші. Віддане нею розпорядження стежити за мною, мабуть, викликало в неї докори сумління, і, не в змозі стримати свою цікавість, вона все ж таки знайшла сили чинити опір моєму бажанню: завтра-бо очікується нестерпна спека, я ризикую захворіти, нічого не вб'ю, тільки даремно стомлюся. І під час нашого діалогу очі її, що говорили ясніше, можливо, ніж вона бажала, дали мені зрозуміти, що вона хоче, щоб усі ці корисні доводи я визнав ґрунтовними. Як ви самі розумієте, я й не подумав із нею погодитися, встоявши навіть перед невеликим випадом проти полювання і мисливців, а також перед легкою хмаркою досади, що затьмарювала увесь вечір це небесне чоло. Спершу я навіть побоювався, аби вона не скасувала свого розпорядження і її делікатність не зіпсувала мені справи. Але я просто недооцінив силу жіночої цікавості й тому помилився. Того вечора ж мій єгер заспокоїв мене із цього приводу, і я влігся цілком задоволений.

На світанку я встаю і вирушаю в дорогу. Відійшовши на яких-небудь п'ятдесят кроків від замку, помічаю спостерігача, що йде за мною. Починаю полювання і йду прямо через поле до потрібного мені села, розважаючись у дорозі лише тим, що змушую лайдака, що шпигує за мною, пробігати частенько риссю відстань утричі більшу за мою: він не наважувався йти навпростець і

тримався дороги. Примушуючи його повправлятися, я сам неабияк розгарячився й сів під деревом, аби відпочити. Він же — яке нахабство! — шмигнув за кущі, що росли всього кроків за двадцять від мене, і теж там примостився. На мить мені захотілося вистрілити в нього з рушниці; хоч вона й заряджена була всього лише дробом, він отримав би гідний урок, який довів би йому, наскільки небезпечна річ — цікавість. На його щастя, я згадав, що він для моїх планів дуже корисний і навіть потрібний; це міркування його врятувало.

Ось я і в селі. Бачу якусь метушню, підходжу, розпитую. Велю покликати збирача податей і, поступаючись великодушному співчуттю, благородно сплачую п'ятдесят шість ліврів, через які п'яти людським істотам випадало впасти у відчай і убогість. Ви не можете собі уявити, як усі присутні хором почали благословляти мене, після того як я зробив цю просту справу, як рясно полилися сльози вдячності з очей старезного глави цього сімейства, роблячи привабливим обличчя патріарха, яке ще за хвилину перед тим похмура печать відчаю просто спотворювала! Я ще спостерігав усе це, коли інший селянин, молодший, який вів за руки жінку і двох дітей, швидким кроком наблизився до мене і сказав їм: «Вклонімося в ноги цьому ангелові Божому!», і в ту ж мить я

опинився в оточенні всієї сім'ї, що припала до моїх колін. Мушу признатись у своїй слабкості — я розплакався і відчув, як усього мене охоплює мимовільний солодкий трепет. Я просто був здивований тим, наскільки приємно робити добро, і був недалекоий від думки, що заслуги людей, які в нас іменуються доброчесними, не такі вже й великі, як нас зазвичай переконують. Хай там як, але я вважаю цілком справедливим заплатити цим біднякам за приємність, яку вони мені зробили. У мене було з собою десять луїдорів,²¹ і я віддав їм ці гроші. Знову мене заходились обсипати словами вдячності, але вони звучали вже не так захоплено: справжнє, сильне враження справлене було задоволенням невідкладної потреби, а все подальше було тільки виявом удячності й здивування перед щедрістю, так би мовити, вже надмірною.

Посеред щирих благословень цього сімейства я дуже скидався на героя драми у сцені розв'язки. Зауважте, що головною особою в натовпі був для мене мій вірний підглядач. Мети було досягнуто; я звільнився від них усіх і повернувся до замку. Зваживши все, я залишився задоволений своєю вигадкою. Жінка ця, безумовно, варта всіх моїх заходів. Настане день, коли я зможу пред'явити їх

²¹ *Луїдор* — основна золота монета у Франції XVIII ст.

їй, як цінні документи, і, заздалегідь оплативши певним чином її прихильність, я матиму право розпоряджатися нею, як мені заманеться, ні в чому собі не докоряючи.

Забув сказати вам, що, прагнучи з усього отримати вигоду, я попросив цих добрих людей благати Бога про успіх усіх моїх задумів. Ви незабаром побачите, чи не почуті вже почасти їх молитви... Але оце зараз мені сказали, що подано вечерю. Якщо я запечатаю цей лист лише після повернення, його вже не можна буде сьогодні відправити. Отже — «продовження в наступному номері». Дуже шкода, бо залишилось якраз найкраще. Прощайте, чарівний друже. Ви крадете в мене лише задоволення бачити вас.

*Із ***, 20 серпня 17...*

Лист 22

Від президентши де Турвель до пані де Воланж

Вам, напевно, приємно буде, добродійко, дізнатися про одну рису вдачі пана де Вальмона, вона дуже, як мені здається, відрізняється від усіх тих, якими вам малювали його вдачу. Як обтяжливо мати невтішну думку про будь-кого, як образливо знаходити самі лише вади в тих, хто, по суті, має всі якості, необхідні для того, щоб любити

доброчесність! Нарешті, ви самі такі схильні до поблажливості, що дати вам можливість переглянути занадто суворе судження про когось — означає зробити вам послугу. Здається, пан де Вальмон має всі підстави сподіватися на таку милість, я сказала б навіть — на такий вияв справедливості, й ось чому я так думаю.

Сьогодні вранці він вийшов на одну зі своїх прогулянок, які можуть навести на думку про який-небудь його задум у наших околицях, — думка ця дійсно виникла у вас, і я, на свій жаль, можливо, занадто жваво за неї вхопилася. На щастя для нього, — і передусім для нас, оскільки це рятує нас від несправедливих суджень, — один із моїх слуг мав іти в тому ж напрямі,²² що і він, і, таким чином, мою недоречну, але таку, що виявилася дуже корисною, цікавість було вдоволено. Він доповів нам, що пан де Вальмон, виявивши в селі *** нещасну родину, чиє домашнє добро розпродавалося за несплату податків, не лише поспішив сплатити борг цих бідних людей, але навіть дав їм досить велику суму грошей. Слуга мій був свідком цього благородного вчинку і додав, що, за словами селян, які розмовляли про це між собою

²² Пані де Турвель, мабуть, не наважується признатися, що це було зроблено за її наказом.

і з ним, чийсь слуга, на якого вони йому вказали і якого моя людина вважає слугою пана де Вальмона, вчора збирав відомості про жителів села, що потребують допомоги. Коли це так, то ми маємо тут не швидкоплинне співчуття, викликане випадковими обставинами, а певний намір зробити добру справу, прагнення добродійності — благородну доброчесність щирих душ. Однак, чи випадковість це, чи обдуманий вчинок, діяння це похвальне, і від самої розповіді про нього я розчулилася до сліз. Додам, — і, як і раніше, заради справедливості, — що, коли я заговорила з ним про цей вчинок, про який сам він не зронив ні слова, він спочатку його заперечував, а коли йому довелося в нім признатися, заговорив про нього, як про якусь нікчемну справу, що скромність лише подвоює його заслугу.

Скажіть же мені тепер, шановний друже мій, чи дійсно пан де Вальмон такий уже нерозкаяний розпусник? Якщо він такий і в той же час здатний чинити так, як сьогодні, що ж тоді залишається на долю порядних людей? Як злі можуть поділяти з добрими священну радість благодіянь? Чи допустив би Господь, аби чесна сім'я отримала з рук негідника допомогу, за яку б потім возносила вдячність небесному провидінню? Чи вгодно буде йому, щоб чисті уста марнували благословення негідному? Ні. Я вважаю за краще думати, що, хоч

якими б тривалими були ці помилки, вони не вічні, і не можу вважати людину, що творить добро, ворогом добродетності. Пан де Вальмон є, можливо, лише прикладом того, якими небезпечними є зв'язки. Я закінчую на цій думці, яка мені подобається. Якщо, з одного боку, вона може слугувати йому виправданням у ваших очах, то, з іншого боку, вона змушує мене все більше й більше цінувати ніжну дружбу, що з'єднала мене з вами на все життя.

Маю честь... і т. д.

P. S. Ми з пані де Розмонд вирушаємо зараз відвідати цю чесну й нещасну сім'ю і додати нашу запізнілу допомогу до тієї, яку зроблено було паном де Вальмоном. Ми беремо його з собою. Таким чином, ми хоча б дамо цим добрим людям можливість іще раз побачити свого благодійника. Здається, це все, що він залишив на нашу частку.

*Із ***, 20 серпня 17...*

Лист 23

Від віконта де Вальмона до маркізи де Мертей

Ми зупинилися на моєму поверненні до замку; продовжую розповідь.

Я тільки встиг трохи опорядитись і негайно ж вирушив до вітальні, де моя спокусниця сиділа за вишиванням, тоді як місцевий священик читав моїй тітоньці газету. Я влаштувався біля п'яльців. Погляди, ще ніжніші, ніж зазвичай, що майже пестять, незабаром підказали мені: слуга вже доповів про виконання дорученої йому справи. І справді мила моя викривальниця не могла довго приховувати вкрадений у мене секрет і, не посоромившись перебити високоповажного пастиря, — хоча газету він читав так, наче виголошував проповідь, — заявила: «А в мене теж є новина», — і тут же розповіла мою пригоду з точністю, що робить честь її інформаторові. Ви самі розумієте, яку я напустив на себе скромність. Але хіба можна зупинити жінку, коли вона розхвалює чоловіка, якого, сама того не усвідомлюючи, любить? Я вже вирішив не перебивати її. Можна було подумати, що вона проголошує славослів'я якому-небудь святому угодникові. Я ж тим часом не без надії спостерігав усе те, що слугувало мовби запорукою любові: сповнений жвавості погляд, рухи, що стали набагато вільнішими, і особливо голос — він уже помітно змінився, видаючи збентеженість її душі. Не встигла вона закінчити свою розповідь, як пані де Розмонд сказала мені: «Підійди до мене, племіннику, підійди, дай я тебе поцілую». Тут я відразу відчув, що чарівна

проповідниця теж не зможе встояти проти поцілунку. Щоправда, вона спробувала втікати, але незабаром опинилася в моїх обіймах і не лише не в силах була оборонятися, але ледве встояла на ногах. Чим більше я спостерігаю за цією жінкою, тим жаданішою вона мені стає. Вона поспішила повернутися до п'яльців, удаючи, ніби знову взялася вишивати. Але я добре помітив, що руки в неї тремтіли, і вона не в змозі була продовжувати роботу.

Після обіду пані побажали відвідати бідняків, яким я так благородно надав допомогу. Я супроводжував їх. Позбавлю вас повторення сцени вдячності та вихвалянь. Серцю моєму, що тріпоче від солодкого спомину, не терпиться повернутися до замку. Всю дорогу моя чарівна президентша був задумливішою, ніж зазвичай, і не промовила ні слова. Зайнятий думками про те, які засоби винайти, щоб трохи краще використовувати враження, навіяне подіями цього дня, я теж справляв мовчанку. Говорила сама лише пані де Розмонд, зрідка отримуючи від нас небагатослівні відповіді. Ми їй, мабуть, надокучили; я цього хотів і досяг своєї мети. Тільки-но ми вийшли з екіпажа, вона вирушила до себе, залишивши мене й мою спокусницю вдвох у слабо освітленій вітальні: солодка напівтемрява, що надає сміливості боязкому почуттю любові.

Без зусиль спрямував я бесіду бажаним для мене руслом. Завзяття милої проповідниці слугувало мені краще, ніж уся моя спритність. «Коли людина гідна творити добрі справи, — сказала вона, кинувши на мене лагідний погляд, — як може вона все своє життя чинити погано?»

«Я не заслуговую, — заперечив я, — ні цієї похвали, ні цього докору, і не можу уявити собі, щоб ви з вашим розумом іще не розгадали мене. Нехай моя відвертість навіть зашкодить мені у ваших очах, — ви настільки гідні її, що я не можу вам у ній відмовити. Ключ до моєї поведінки ви знайдете в моєму характері — занадто, на жаль, слабкому. Оточений людьми аморальними, я наслідував їх вади, я навіть, можливо, з помилкового самолюбства прагнув їх переплюнути. Тут же, скорений прикладом доброчесності, я спробував хоча б наслідувати вас, не маючи сподівання з вами порівнятись. І, можливо, вчинок, за який ви мене сьогодні хвалите, втратить усяку ціну у ваших очах, якщо ви дізнаєтеся справжні мої спонукання. (Бачите, чарівний друже мій, як недалеко я був од істини!) Не мені, — продовжував я, — зобов'язані були ці нещасні допомогою, яку надав їм я. В тому, в чому ви вбачаєте похвальне діяння, я шукав лише засобу сподобатись. Я виявився, — позаяк уже треба говорити все до кінця, — нікчемним служителем божества, якому

поклоняюся. (Тут вона спробувала перебити мене, але я не дав їй цього зробити.) І зараз, — додав я, — лише через слабкість свою видав я таємницю. Я давав собі слово змовчати про неї, для мене щастям було поклоніння вашим чеснотам, так само як і вашим принадам, — поклоніння, про яке ви ніколи не мали б дізнатись. Але, маючи перед очима приклад щиросердя, я не в силах бути обманщиком і не хочу докоряти собі в непристойній удаваності щодо вас. Не думайте, що я ображу вас злочинним сподіванням. Я буду нещасний, знаю це, але навіть страждання мої будуть мені дорогі: вони послугують доказом безмежності моєї любові. До ваших ніг, до серця вашого повергну я свої муки, там почерпну я сили для нових страждань, там набуду співчуття і вважатиму себе втішеним, оскільки ви мене пожаліли. О обожнювана, вислухайте мене, пожалійте, допоможіть мені!» Я кинувся до її ніг, стискаючи її руки у своїх. Але вона раптовим рухом вирвала їх у мене і, притиснувши до очей з виразом відчаю, закричала: «О, я нещасна!» — і відразу ж заплакала. На щастя, я довів себе до того, що й сам плакав: знову заволодівши її руками, я омивав їх слізьми. Ця обережність виявилася необхідною, бо вона була така поглинена своїм стражданням, що не помітила б мого, якби я не удався до цього способу звернути на нього її увагу. При цьому я виграв те, що дістав

можливість удосталь намілюватись її чарівним личком, яке ще погарнішало завдяки дії сліз. Я так розгарячився й так мало володів собою, що ледве не піддався спокусі скористатися цією хвилиною.

Яка ж велика наша слабкість, яка сильна влада обставин, якщо навіть я, забувши про свої задуми, ризикував тим, що передчасна перемога могла відняти у мене привабливість тривалої боротьби з нею й усі подробиці її тяжкої поразки, якщо в пориві юначого бажання я мало не прирік переможця пані де Турвель на те, що плодом його зусиль виявилася б тільки жалюгідна перевага володіння ще однією жінкою! Так, вона мусить здатись, але нехай побореться, нехай у неї не вистачить сил для перемоги, але виявиться досить для опору, нехай вона зазнає всієї повноти відчуття власної слабкості й вимушена буде визнати свою поразку. Надамо жалюгідному браконьєрові можливість убити із засідки оленя, якого він підстеріг: справжній мисливець має загнати дичину. Оце вже гідний замисел, хіба не так? Але, можливо, зараз я жалкував би, що не здійснив його, якби випадок не допоміг моїй передбачливості.

Ми почули шум: хтось ішов до вітальні. Пані де Турвель злякалася, швидко підхопилася, взяла один зі свічників і вийшла. Перешкодити їй було неможливо. Виявилось, що це був слуга. Переконавшись у цьому, я рушив за нею. Не встиг я

зробити декілька кроків, як почув, що, або впізнавши їх, або піддавшись неясному відчуттю страху, вона побігла швидше і не ввійшла, а скоріше влетіла до своєї кімнати, зачинивши за собою двері. Я підійшов до дверей, але вони були замкнені на ключ. Стукати я, певна річ, не став: це дало б їй можливість без зусиль чинити опір. Мені спало на думку спробувати побачити її через замкову щілину, і я дійсно побачив цю чарівливу жінку — вона стояла навколішках, уся в сльозах, і гаряче молилася. До якого Бога осмілювалася вона волати? Чи є Бог такий могутній, щоб опиратися любові? Марно удається вона тепер до допомоги ззовні: нині тільки я владний над її долею.

Вважаючи, що для одного дня мною цілком достатньо зроблено, я теж пішов до своєї кімнати і сів писати вам. Я сподівався побачити її за вечерею, але вона звеліла передати, що погано почувається, і лягла. Пані де Розмонд хотіла піднятися до неї в кімнату, але підступна хвора послалася на головний біль, при якому їй просто неможливо кого б то не було бачити. Ви, звичайно, розумієте, що після вечері ми сиділи недовго, і що у мене теж розболілася голова. Пішовши до себе, я написав їй довгого листа, скаржачись на її суворість, і ліг спати, вирішивши передати його сьогодні вранці. З дати цього листа ви легко можете зробити висновок, що спав я погано. Рано вставши, я